

BAJAI HONPOLGÁR

2012. április

XXIII. évfolyam 4. (257.) szám

Ára: 250 Ft

Pietà a Rókus temető kápolnájában Fotó: Bálint Attila

*Oh hol voltál, oh hol voltál. oh áldott szent fiam?
Oh én édesanyám, két nap a zsidók kergettek,
Harmadik napján megfogtak,
Vas láncokkal kötöztek,
Vas dárdákkal liggattak,
Vas kesztyűkkel csabbottak,
Ondok nyálakkal töpdöstek,
Csipkével koronáztak,
Kereszfára feszítettek,
Felemeltek,
Szent ódalom felnyitották,
Piros vérem kiontották.*

Erdélyi Zsuzsanna gyűjtése

A Barátok templomának kápolnája (a szentsír)

Nagy András, Baja város főmérnöke a következőképpen mutatta be a kápolnát a Rapcsányi-féle monográfiában: „jobbkez felől a félhomályban erős jó barokk-formájú vasrács-ajtó fekete körvonalai emelkednek ki a mögötte lévő kis Mária kápolna világos háttéréből. A vasrács jó díszkovácsmester keze munkáját dicséri. A kis kápolnában, mely egyébként a torony alsó helyisége, empire stílusú aranyozott oszlopfejes oltárka van, mely egy régi-régi fekete Szűzmáriát a kisdeddal ábrázoló képet foglal magába.”

A kápolna ma a nagyhét és húsvét kivételével ritkán látogatható, kovácsoltvas kapuja általában zárva van. Nagypénteken ide viszik az oltári szentséget a főoltár oltárszekrényéből, mert itt van a szentsír, s hogy régebben is ennek használták, mutatja a kápolna bejárata mellé festett két őrt álló páncélos katona. A karzat alatt a szentély felőli oldalra egy Krisztus ostromozását ábrázoló szobor került 1809-ben. Ennek a párja a másik oldalon egy 18. századi pietà, a halott Krisztust ölében tartó Szűzanya-kép. A kápolna festése – részben a külső falához igazodva – sötét kőfalat utánoz. Egy 1992-es restaurálás eredményeként újra látszik az egykori freskó képeinek egy része, melyek festett ablakokként vannak elhelyezve. A freskók nagy része Mária életéhez kapcsolódik: menekülés Egyiptomba, Jézus születése. A Jelenések Könyvére utal a babiloni parázna a hétfejű sárkányon (Jel, 17-18.) és a Napba öltözött asszony (Jel, 12.), a szentsír funkcióra a feltámadt Krisztust ábrázoló mennyezeti freskó. Ez a legkésőbbi falkép a kápolnában. A levéltári iratok tanúsága szerint a „Krisztus mennybemenete” című képet 10 forintért festették „Kraus és Ungár bajai festészek” 1863-ban, mert a toronyórának nyomatéka leesett és áttörte a kápolna boltozatát. A helyreállítást és a mennyezet újrafestését a városi tanács vállalta, mert a károkozó, a toronyóra a város tulajdona volt.

A kápolna nem mindig volt szentsír, a 18-19. században Mária-kápolna volt, egy lorettói kápolna. A bajai ferencesek háztörténetében ezért emlegették a „Boldogságos Szűz Mária lorettói kápolnája”-ként. A lorettói kápolnák Mária názereti házának mintájára készültek, melyet a legenda szerint angyalok vittek Lorettóba. A kápolnában ezért festettek sötét kőfalat. A Mária-kápolna emléke a bejárat felett olvasható héber és latin nyelvű felirat. A latin nyelvű:

A kápolna bejárata

A szentsír

„*Tota pulchra es Maria /et macularis
[originalis]*

*Non est in te / tu glori[a] Jerusalem
tu laetitia Israel
tu honorificecam populum nostri
amen*”.

Kőrös László magyar fordításában:

„*Mindenestül szép vagy, Mária.
És nincs Benned eredeti bűn.
Te (vagy) Jeruzsálem dicsősége.
Te (vagy) Izrael öröme.
Te vagy népünk dicsősége.
amen*”.

(Az eredeti latin himnuszából az első két sor után két sort kihagytak. A kihagyott sorok: „*Vestimentum tuum candidum quasi nix, /Et facies tua sicut sol.*” – Kőrös László magyar fordításában: „*Köntösöd fehér, akár a hó. / És orcád akár a Nap.*”)

A kápolna oltárképe ma is egy Szűzanya-kép. A kegykép érdekessége, hogy Mária és a gyermek Jézus is sötét bőrű, valószínűleg azért, hogy „fekete Madonnának” látszék. Vagy azért, hogy régebbinek tűnjön a kép, vagy az *Énekek éneké*-nek egyik sorára – „*Barna a bőröm, de azért szép vagyok*” – utal.

A kápolna bejárati kovácsoltvas kapuja az 1840-es tűzvész után került ide, 1000 forintért Becker Péter volt tartományfőnök, bécsi quardián (házfőnök) készítette. A templom tűzvész utáni helyreállításához bécsi gyűjtésével is hozzájárult, talán közvetve neki köszönhetőek azok a harangok, melyeket a bécsi özvegyasszony, Mayer Magdolna készíttetett. 1844-ben nemcsak a főoltárt újították fel, hanem a kápolnai oltárt is, ugyanis május 12-én a „Szent Antal nagy oltárát és a torony alatti kápolnában lévő Boldogságos Szűz Mária kis oltárát [...] a nagyontisztelendő Becker Péter volt rangidős tartományfőnök atya és igentisztelendő Nagy Pál, he-

Feltámadt Krisztus

lyi házfőnök atya megáldotta az oltárszekrényekkel és Szent Antal, illetve a Boldogságos Szűz Mária képeivel együtt.” A kápolna díszítése ezzel nem fejeződött be, hiszen az 1847. június 31-i bejegyzés szerint: „a család nyomdokain jár tekintetes Pilaszánovics Antal úr is, aki mindig nagyon hűséges és nagylelkű Mecénása volt: a legutóbb a Boldogságos Szűz Mária torony alatti kápolnájának /: melyet már előzőleg kifestetett:/ 6 nagyobb és 2 kisebb gyertyatartót ajándékozott; ezeket a packfőnöknek nevezet uj féméből készítette Pesten Istennek és az Ő anyjának tiszteletére 50 váltó forintért.” A Pilaszánovics család másik tagja, „a kegyes Pilaszánovics – született Kardos – Mária urnő, az elhunyt Pilaszánovics Pál özvegye, Isten Anyja iránti áhitatból a torony alatti Boldogságos Szűz Mária kápolnának egy ezüst lámpát adományozott. Ezt a kecses alaku lámpát Sepp József úr, bajai ezüstműves készítette.”

Valószínűleg Pilaszánovics Antal készítette a kápolna két ablaka alatt található zárható padokat, melyeket fa intarziás családi címere ma is díszít. Ezenkívül a Pilaszánovics családra emlékeztet ma is a kovácsoltvas kapun a Mária monogram alatt látható címerük. Ezt később erősítették fel, valószínűleg éppen Pilaszánovics Antal lányának, Flórának a temetése után, akit a kápolna alatt helyeztek örök nyugalomra 1854-ben. Monogramos két fedő kőlapja közül az egyik ma is megtalálható a kápolna szőnyege alatt. Unokái a 20. század első felében külön márványtáblát is emeltettek emlékére az egyik szenteltvíztartó fölé azzal a felirattal, hogy „E templomban alussza örök álmát...”

Freskórészlet

1852-ben még „a torony alatti kápolnában a loretoi Boldogságos Szűz Mária oltára” volt, 1883-ban már a „Szent Sír kápolna” felújítására gyűjtöttek adományokat. Az egyik legnagyobb eseménye a kápolnának a 20. században 1932 húsvétján volt, amikor szobrokkal megelevenítették azt a jelenetet, „mikor a szent asszonyok megjelennek a sz.. sírnál és keresik Jézust, az angyal a fehér keresztre mutat, melyen e szavak vannak ráírva: „mit keresitek az Élőt a holtak közt? Nincsen ott! Feltámadott!” a jelenet egész áldozócsüörtökig volt a kápolnában, az első hét az egész város szinte mozgott, hogy mindenki láthassa a szép szt. írási jelenetet. Szobrokat: Kender István helybeli szobrász készítette.”

Fábián Borbála

Muity Sándor fogathajtó (1926-1988)

Bácsbokod – Bácsalmás, Mélykút – Baja

A fenti útjelzők Muity Sándor életének egy-egy fontos állomására utalnak. A magyarországi fogathajtás hajdani legendás alakja élete túlnyomó részét szülőföldje közelében élte le, és sikerei (úgy is, mint fogathajtó, úgy is, mint tsz-elnök) révén e vidékre vetült az ország (s nem túlzás: a világ) figyelmébe az 1970-es években. Nagy kár, hogy a politika az ő karrierjét is derékba törte, s ezáltal vidékünk szegényebb lett egy prosperáló szövetkezettel, valamint ezeket ide vonzó lovassport-rendezvényekkel.

Muity Sándor 1926-ban született Bácsbokodon bunyevác családban. Akkoriban

a falut három nemzetiség lakta: magyarok, németek és bunyevácok. Apja fodrász képesítése ellenére egyéni mezőgazdasági gazdálkodó volt, anyja a ház körüli munkákat végezte és nevelte két gyermekét.

A második világháború egyik mozzanataként a német hadsereg 1941. április 6-án Magyarországon keresztül megtámadta Jugoszláviát. A 14 éves Sándort ugyanez nap berendelték honvédelmi munkaszolgálatra. Bácsbokod határában erődítési munkát végzett. Éjjel az egyik őrszem tévedésből a munkásokra lőtt. Társa behalt sérülésébe. Muity Sándor a bajai kórházba

került, ahol el kellett távolítani a bal szemét. Ettől fogva egy szemmel látta a világot, ami még inkább értékesébbé teszi a fogathajtásban elért eredményeit.

Az elemi iskolai tanulmányok után Kaposváron, Mosonmagyaróváron szívtamagába a mezőgazdasági ismereteket. Mit vitt magával szülőfalujából? Talán azt, hogy a boldogulásért keményen meg kell dolgozni; talán azt, hogy együtt tudnak élni olyan emberek, akik különböznek egymástól nemzetiségben, kultúrában, vallásban.

Az 1940-es évek közepén előbb Zomborban, majd Tompán, később Bácsalmáson

Muity Sándor

dolgozott mezőgazdasági vállalkozóként (elsősorban állattenyésztőként, de fuvarozással is foglalkozott). Miután barátai rábeszéltek, az 1950-es éveket nagyrészt Fejér megye különböző állami gazdaságaiban töltötte, ahol szintén elsősorban az állattenyésztéssel kereste kenyerét. Az évtized vége felé visszajött Bács-Kiskun megyébe és a hosszúhegyi állami gazdaságban volt középszintű vezető. Szervezőesélyes vadász volt. Errefelé is vadászott akkoriban a magyar politikai vezetés számos prominens alakja: pl. Kádár János, Losonczy Pál, Marosán György. Muity Sándor elkísérte őket a vadászatokon. Beszélgettek, felfigyeltek rá. 1962-ben bácsalmási vagy mélykúti tsz-elnökséget ajánlottak fel neki, ő a mélykúti választotta. Bácsalmásra költözött (felesége bácsalmási volt), s innen járt át naponta Mélykútra, az Alkotmány Tsz-be.

A tsz-elnök

A mélykúti Alkotmány-tsz az 1961-es évet 706 ezer forint mérleghiánnyal zárta, így rászorult egy új szemléletű vezetésre. Nem csak új elnököt, de új főagronómust is kapott a tsz. A következő években három kisebb tsz is csatlakozott, s ezáltal a 8 800 kh földterülettel rendelkező Alkotmány Tsz Bács-Kiskun megye legnagyobb mezőgazdasági termelészövetkezete lett. Számos újítást vezettek be, némelyiket az országban először. A legnagyobb horderejű vállalkozás a gyümölcs- és szőlőtelepítés volt. Ez igen jelentős vissza nem térítendő állami támogatással járt, mely azt eredményezte, hogy olyan területekre is telepítettek, ahol végül is nem lehetett gazdaságosan termelni. Ennek eredményeként az Alkotmány Tsz-ben volt Magyarországon a legnagyobb területen gyümölcsös és szőlő. A bort helyben, Budapesten és a Balaton körül több helyen is árulták. Lótenyésztésbe külföldről is jöttek vásárolni. Nem túlzás azt állítani, hogy az 1960-as évek végén, az 1970-es évek elején a mélykúti Alkotmány Tsz az ország egyik legjobban gazdálkodó és leg-

jobban sztárolt tsz-e volt. Számos lelkendező újságcikkben ecsetelték a mélykúti csoda titkait. A tsz az országban egyik elsőként kapott rá a melléküzemágban rejlő lehetőségre. Magyarország 27 településén (Baja, Budapest, Vác stb.) 148 vállalkozóval állt kapcsolatban; akik forgácsoló, csiszoló, galvanizáló munkákat, gomb-, csat-, fémtömegcikk-készítést stb. végeztek. Pontosabban: végeztettek, mert mint utólag kiderült, a felvállalt munkát továbbadva tulajdonképpen alvállalkozókkal végeztették el. Ezáltal egy olyan bonyolult hálózat jött létre, melyben az isten se igazodott volna el: ki, kinek, miért, mennyit fizetett; s főleg: kinek, mennyit is kellett volna adózni?

Az 1970-es évek közepén Magyarországon igen nagy feszültség támadt abból, hogy a falun, a mezőgazdaságból élők életszínvonala jelentősen meghaladta a városi, ipari munkásság életnívóját. A legfelső politikai vezetés is megosztott volt. A habzószájúak (Biszu Béla, Komócsin Zoltán, Gáspár Sándor) a parasztság megteremtését követelték, a realistábbak (Fehér Lajos, Fock Jenő, Aczél György) inkább a munkásság életszínvonalát kívánták felemelni hozzájuk. Kádár János elbizonytalanodott. Előbb szabad folyást engedett a tsz-elnökök elleni hadjáratnak, majd a mezőgazdasági termelés visszaesése láttán visszakozott, eltávolította a vezetésből a baloldali radikálisokat, s visszahozta a leváltott parasztpárti politikusokat (már akit lehetett). A meghurcolt tsz-elnökök egy része börtönbe vonult, kis része öngyilkosságba menekült, nagy része a rokkantnyugdíjat választotta.

Muity Sándor négyesfogata

Muity Sándorra 1976-ban került sor. Nehéz ma már megítélni, hogy volt-e reális alapja a meghurcolásának. Mert bírósági eljárás indult, tárgyalás tárgyalást követett, „leleplező” (felülről megrendelt) újságcikkek jelentek meg. Végül (nyilván szintén felsőbb utasításra) az Alkotmány Tsz közgyűlése leváltotta Muity Sándort az elnöki pozícióból. Az első fokon kiszabott börtönbüntetést némi szerencséjével sikerült elkerülnie. Ennek ellenére a derékba tört pályafutás egészségi állapotát megviselte, s hátralévő életében már érdemit nem alkotott, rokkantnyugdíjként tengette életét. 1988-ban a bajai kórházban halt meg. 62 éves volt.

A fogathajtó

Muity Sándor a mélykúti fogathajtásnak is atyja. Ideérkezése előtt ugyan volt sok ló a faluban, de az senkinek sem jutott eszébe, hogy ezeket a mezőgazdasági munkákon, fuvarozáson kívül másra is lehetne használni. Muity Sándor eredetileg nem kívánt a bakra ülni, de az egyik verseny előtt a fogathajtója megbetegedett, és senki nem vállalkozott, hogy beugorjon helyette. Muity Sándor mit tehetett: felült a bakra, s ott is ragadt örökre.

Beindította a tsz-ben a minőségi lótenyésztést, verseny pályát építtetett, szakembereket hozatott, felvette a kapcsolatot a magyar fogathajtás vezetőségével, híres fogathajtóival. Mélykútra csábította a médiát. Újságírók adták egymásnak a kilincset, a magyar televízió stábja három napig Mélykúton forgatott. Tízezrek jöttek a versenyekre, s a falura a nagyvilág reflektorfénye vetült. 1973-ban a két Muity (Sándor és Ferenc,

apa és fia) a négyesfogathajtó országos bajnokság 3. helyén végzett. 1974-ben a csapatbajnokságot a Muityok nyerték, egyéniben Ferenc a negyedik, Sándor az ötödik lett. És következett 1975, a mélykúti fogathajtás történetének legfényesebb lapja. Az országos négyesfogathajtó bajnokság egyéni számában Muity Sándor végzett az élen, megelőzve olyan versenyzőket, akik később világversenyeket nyertek: Bárdos György, Fülöp Sándor, Fintha Gábor, Abonyi Imre. 1976-ban még rendeztek Mélykúton az országos bajnokságból egy fordulót, de ezen már nem indulhatott Muity Sándor. Időközben ugyanis leváltották tsz-elnöki tisztségéből, s így nem vehette igénybe a tsz lovait, kocsijait. Ezért nem is indulhatott a világbajnokságon, ahová előző évi bajnoki elsőse révén jogosult lett volna utazni. A későbbi évek világversenyeinek magyar győzteseit 1975-ben biztosan utasította maga mögé. A politika valószínűleg Európa- és világbajnoki címeiktől ütötte el. Nem árt még egyszer leírni: sikereit úgy érte el, hogy csupán egy szemmel követhette a pályát, a lovait. Mint ha egy sánta versenyző nyerné az olimpián a 100 méteres síkfutást!

Utódok

Muity Sándor tsz-elnökségről történt leváltása az ugyanabban a tsz-ben dolgozó fia fogathajtói karrierjét is nagymértékben be-

folyásolta. Az Alkotmány Tsz új vezetése a lótenyésztést felszámolta, a másfél száz lovat elárverezték (egyesekek szerint elkótyavetyélték), a fogathajtó versenyek sztárjai ekét, lovaskocsit húztak ezután. Az Európa-hírű mélykúti versenypályát gaz verte fel. Muity Ferenc versenyzői pályafutását Kiskunfélegyházán, majd Kecskeméten folytatta. Háromszor lett magyar bajnok egyéniben a négyesfogathajtásban (1979, 1980, 1981). Ő kijutott a világversenyekre, ahol egyéniben és csapatban is többször a dobogó valamelyik fokán állt. Jelenleg a pónifogathajtók szövetségi kapitánya.

Muity Sándor veje, Fintha Gábor a hortobágyi állami gazdaság versenyzőjeként 1989-ben és 2004-ben nyerte meg az összetett országos négyesfogathajtó bajnokságot. Világversenyen komolyabb sikere nem volt. Jelenleg a kettes- és négyesfogathajtók szövetségi kapitánya. Mélykúton a négyesfogathajtás 1976-ban – úgy tűnik – egyszer s mindenkorra véget ért. Tíz évvel később ugyan felélesztették a fogathajtó versenyeket, de már csak kettesfogathajtás szintjén, s nem országos, hanem csupán regionális versenyeket rendeztek. Így is akadt egy rendkívüli mélykúti tehetség: Molnár József, aki 1990-ben mind egyéniben, mind csapatban országos bajnok lett. Különböző okok miatt ő sem kapott lehetőséget, hogy világver-

senyen is igazolja tehetségét. Manapság Vörös Viktória révén a pónifogathajtásban van olyan mélykúti versenyző, aki nemzetközi versenyeken is említésre méltó eredményeket ér el.

A teljesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy a négyesfogathajtásnak 1990 körül mindenképpen vége lett volna Mélykúton. Ez a sport a legkölségebbek egyike. Fenntartani legalább hét-nyolc lovat, három-négy versenykocsit, lóápolót, bognárt, kovácsot, állatorvost; a stábot utaztatni versenyekre – mindez horribilis összegbe kerül. Amíg a versenyzők mögött egy-egy gazdaságilag erős tsz, állami gazdaság állt, nem volt gond. A rendszerváltozással együtt járó privatizáció a legtöbb céget szétverte, a sok-sok kicsiny birtokrésszel rendelkező új tulajdonos pedig nem kívánta ezt a költséges versenysportot támogatni. Országos szinten is alig van már négyesfogathajtás, s a versenyek is alig hasonlítanak a Muity Sándor idejében zajlottakra. Az OTP-világkupa a Papp László sportarénaiban inkább televízióshow, mint komoly verseny.

Ki volt Muity Sándor? Tsz-elnök, vagy fogathajtó? A mélykúti Alkotmány Tsz felvirágoztatója vagy sírásója? Korát megelőző gazdasági zseni vagy a joghézagokkal visszaélő vállalkozó? A kérdések meg ma sem válaszolhatók meg egyértelműen.

Dr. Rauzs József

Cola di Rienzo

I. A Capitoliumra vezető út

Hétszáz éve Rómát magas rangú vendég látogatta meg. A vizitációt a diplomaták nyelvén „nem hivatalos”-nak minősíthetnénk, hiszen az Urbsot a cézárjelöltek más céllal szokták felkeresni. A császári címet a választófejedelmek közmegegyezése ítéli oda, az igazi legitimitációt azonban Rómában, a pápa által celebrált koronázás adja meg. Ám a főpásztori beiktatásra sor nem kerülhet, mert a szentatyja három éve elhagyta ősi székhelyét. V. Kelemen – Fülöp király el nem utasítható készletére – a dél-franciaországi Avignonba költözött. A koronázás, melyet a kirendelt bíboros csak a kényszernek engedve végez el, a látogatásnak szinte mellékes epizódja. Róma népe közömbös, sőt ellenséges. A szertartás nem Nagy Károly nimbuszát újraidéző népünnepély. Az antik romokra vetülű császári árnyék azonban majd évtizedek múltán induló eseménysort vált ki, és merész ívben repít magasra egy életpályát.

Az 1313-as évben a Suburra-negyedben lakó kocsmatulajdonos családi fészke új jövevényekkel gyarapodik. A fiúcska nevelését – tökéletesen megmagyarázhatatlan módon – az anyai nagybácsi családjára bízzák. Az Anagninban lakó módos rokonok a szerény polgári házból származó gyermeket feltűnő gonddal iskoláztatják. A kis Nicola Gabrini nem érdemtelen a kiemelkedő figyelemre. Értelme fogékony, esze éles, és szomjas szellemmel, könnyedén szívja magába a tudományokat. Kiválóan elsajátítja a kor nemzetközi nyelvét, a latint. Olvassa a kolostori könyvtárak által megőrzött klasszikusokat, főleg Titus Liviusét. Az ifjú fantáziája fényes ábrándképekben idézi fel a köztársaság idejének és a császárkornak emlékeit. Nem csupán befogadó típusú alkat. Remekül beszéli a latint és vitathatatlan szónoki képességeit ezen a rokonnyelven is kedvtelve csillogtatja. Húszéves korára magas termetű, izmos, kitűnő megjelenésű, megnyerő modo-

rú fiatalemberré serdül. Beszéde szinte mágnusként vonzza a rokonszenvet, az emberek a karizma kisugárzásától megbűvölve hallgatják. Rómába 1332 táján tér haza.

Családja a visszatérőt szívesen, ám valami különös tisztelettel és távolságtartással fogadja. Testvéreitől mind testalkatában, bőr- és hajszínében, szellemi habitusában feltűnően különbözik. Az ifjúnak – aki nevét Cola di Rienzóra módosítja – fülébe jutnak félbehagyott mondatok, majd városszerte terjedő pletykák. Alkati különbözősége, előkelő modora, a családból kiszakított neveltetése megerősít benne egy sejtelmet. Vajon nem az igazság rejtőzik-e a mendemondában, mely szerint VII. Henrik röpke látogatása a császári ház magvát plántálta római földbe? A futó kaland, mely a luxemburgi grófok vérébe (a császár ebből a házból származott) egy tehetséges ifjú nagyravágását ültette, magasba ívelő pálya kiindulása lehet.

Mivel Cola egy éven át egyetemi tanulmányokat is végzett, szert tett jogi jártaságra is. Nem meglepő, hogy egy ismert közjegyző, Francesco Mancini ajánlatot tesz: szegődjék társául irodájába. Az ifjú charme-ja, városszerte becsült személyi varázsa kiterjed a patrónus családjára is. Livia, a közismerten nagyralátó Mancini lány, aki fölényesen utasít vissza megtisztelő partikat, igaz és tiszta szerelemre lobban a daliás ügyvédbojtár iránt. A szenvedély kölcsönös, és a nemes anyagú kötelek összefűzi a két, eseményekben gazdag élet viharos évtizedeit.

Messire Mancini egyelőre nem sok hasznát veszi új famulusának. A dolog megértéséhez ki kell térjünk a kor viszonyaira. A pápai udvartól elhagyott Róma martalékává lesz a feudális nagyurak féktelen garázdálkodásának. A Colonnák, Orsinik és Savellik nem keresztényi jámborságú lelkek. Ráadásul gaztetteik ódiomát elhárítják az avignoni pápai udvarban lebzselő rangos rokonok. A protektorok nem jelentéktelen személyek, hiszen a nagy familiák másodszülöttjei gyakran nyerik el a bíborosi kalapot. Rómában ugyan működik a pápa által kinevezett közigazgatás és bíróság, azonban hatalmuknak és ítéleteiknek ereje szerfelett korlátozott. Az oligarchák fittyet hánynak a jogra; csatlósai büntetlenül dúlnak és rabolnak a polgármegyedekben. Egymással is hajba kapnak, ez azonban nem enyhíti a köznép sanyargatását. Arra vetemednek, hogy birtokba vegyék és erődde alakítsák a Tevere hídjait. Mivel az átkelést önkényük kegye vagy magas sarc korlátozza, a város élete szinte megbénul.

A harc meghajszolt, kiszolgáltatott áldozatai a békés közemberek. E véres káoszban egyetlen férfi vállalja a jog védelmét, és hisz rendíthetetlenül az igazságszolgáltatás szigorának erejében. Ez a fiatal idealista Cola di Rienzo. Mancini meser nem lehet elragadtatva klienseinek egyre gyarapódó tömegétől. A tisztas ügyvédi iroda hajójának vitorláit jól fizető ügyek szelei dagasztják. A Cola gyerek viszont együttérző buzgalmban épp azoknak a szerencsétleneknek a sérelmeivel foglalkozik, akiktől a meghatott hálálkodást fogja csak bekasszírozni. Ráadásul ezeknek az ágról szakadtaknak ügye eleve a veszett fejsze nyele. Ugyan miféle sikert csikarhat ki ott a prókátor, ahol másodfokon a páncélkesztyűs ököl szolgálat igazságot? Azonban sem az eleve reménytelen csaták kilátása, sem a kudarcok sora Cola hitét, harci kedvét nem lassítja le. Ügyfelei számára a valódi igazságszolgáltatást ugyan csak ritkán képes kiérőszakolni, a megértő figyelem, az együtt-

érzés kifejezése mégis vigasz a kárvalottaknak. Másrészt a kudarcai közepette is rendíthetetlen ifjú tudós a törvényességbe vetett hit csíráit ülteti el a köznép lelkében. Tudatosítja, hogy a jog, mely egy pártatlan bíróság előtt megvédheti a kisember igazát, nem csupán az ábrándok szférájában lebegő, elérhetetlen eszmény.

Futtassuk végig tekintetünket a 14. századbeli Itálián, Rómától a Po-medencéig. Az aureliánusi falak öblében – mely egykor milliós várost ölelt körül – mindössze negyvenezer lélekszámú lakosság tengődik. A dicső császárkor épületei közül csupán a Pantheon, a Trajanus-oszlop, két diadalív és a Colosseum élte túl a viharos évszázadokat. Az utóbbi főleg annak köszönheti fennmaradását, hogy roppant tömege miatt kevésbé szenvedte meg a kis tételben rabló kezek barbár fosztogatását. Az antikvitást őrző építményekhez egy gigászi síremlék, a Moles Hadriani csatlakozott. A pápák a nagy császár mauzóleumát Angyalvár névre keresztelték át. A megnevezést az erődde alakított építmény számos későbbi lakója aligha vélte találónak. Az alsó szintek nyirkos falú, dögvészes leheletű börtöncellái igen kevésbé voltak lakályosak.

A templomok, a vatikáni palota és a körük csoportosuló középkori lakónegyedek csak kisebb részét töltötték ki az aureliánusi falak övezte térnek. A szabadabbá vált földterületet elfoglalta a természet. Buja mezők, bokros bozótok sarjadtak ki az elszórt romok között. Ahol ma szűk utcákban torlódik az autóforgalom, kecskék legeltek, sőt tehéncsordák foga alatt harsogott a gyepmező. A hajlíthatatlan igazságtevő. Cola di Rienzo gyakran szemlélődik e bukolikus környezetben. Szó sincs arról, hogy a vergiliusi hangulatok utánérzését keresné. Azokat a márványtábla-töredékeket vallatja, zárógerendák feliratait böngészi, melyeket még nem gyűjtöttek be a romokból építkezők. Latinul jól tud, ötletesen egészíti ki a szótöredékek hézagait. A köztársasági Róma és a császárság törvényeit, bölcs sentenciáit bronztáblakon és márványfelületeken örökítették meg. Az előbbieket a barbár hódítók olvasztókohóiban semmisültek meg, az utóbbiak egy része viszont töredékes formában megmaradt. Cola összeilleszti, kiegészíti és feljegyzi az Urbsot bölcsen kormányzó államférfiak végzéseit és törvényeit. A fogékony, intelligens, vizsgálódó szellem korát e téren öt évszázaddal előzi meg. Az 1902-es irodalmi Nobel-díjat majd Theodor Mommsen érdemli ki, aki német alaposítással és tudományos szakszerűséggel követi Cola nyomdokát. Az ifjú jogásznak az 1330-as években készített jegyzetei vélhetően töredékesek és

hiányosak. Ahhoz azonban elégségesek, hogy nyersanyagukból feltámadjon egy fényes és hatalmas álom. Egykor létezett, tehát nyilván újra megvalósítható az ésszerű jogrenden alapuló városállam, mely törvényeivel megvédi polgárainak békés, szorgos, alkotó életrendjét.

Míg az Örök Városban dúl a feudális zűrzavar, Észak-Itáliában bekövetkezett a konszolidáció. Firenze és Velence elűzte vagy megzabolázta az izgága nemességet. A nagypolgári családok által kormányzott köztársaságokban demokratikus jellegű államformát alakítottak ki. Ezt a modellt követik a kisebb kereskedő-iparos városállamok is. Más utat választ Ottó Visconti érsek Milánóban. A később hercegi rangot elnyerő dinasztia terjedelmes fejedelemséget szakít ki a Po termékeny síkságából. Ez a politikai képlet ad mintát Ferrara, Mantova, Urbino, továbbá számos törpe-zsarnokság hatalmi berendezkedéséhez. Természetesen e liliputi despoták uralmának alapja szerfelett ingatag. Nincs nagy létszámú, jól fizetett és megbízható zsoldos haduk, mint a Viscontiaknak vagy a mantovai Gonzagáknak. Így előfordul, hogy egy ambiciózus konkurens könnyen kiveti őket a nyeregből. A kifejezés azonban pontatlan: A „rendszerátalakítás” jól kitervelt, alapos és gondos családirátalakítást jelent. Az uralkodó familiát harmadízigen hányják kardélre, de célszerű az oldalágak gondos nyesegetését is elvégezni. A miniatűr tirannusok véres leszámolásai azonban a polgárok egzisztenciáját alig befolyásolják. Közép- és Észak-Itáliában tehát – Rómához viszonyítva – jóval konszolidáltabbak az életviszonyok.

E században, melyet a művészettörténet szívesen emleget quattrocentóként, Toscana földje a vajúdás fájdalmas, ám ígéretes izgalmában remeg. Már él, ír és alkot Boccaccio, Dante és Petrarca. Új életérzés szólal meg, bimbózik a firenzei tavasz, melynek virágba borulása meghozza az európai irodalom újjászületését. A festők képeiről eltűnik a bizánci aranyhátter, a színek élénkülnek, a perspektíván megjelenik a harmadik dimenzió. Bár a földanya jóságos leple még rejti és védi az eltemetett antik remekműveket, a képfaragók is mérséklék a gótika szikár nyúlánkságát. Cola, aki Rómában gyönyörűséggel szemléli a virágkori remekművek csonka maradványait, az új szellemmel rezonáló rokonlélek. A város iparosai ekkor jórészt durva kezű mesterek, akik körében Toscana magasabb rendű ízlésvilága még alig hódít. Az ifjú prókátor érzékeny alkata azonban fogékony Észak-Itália kisugárzására. Igazi „hajnaleMBER”, az ébredő reneszánsz dél-itáliai előfutára.

VI. Kelemen arcképe az avignoni pápai palota egykorú freskóján

Messere Mancini famulásának pályáivét egy váratlan körülmény igazítja meredekebbre. Róma szenátoraiiban (ezek a pápai hivatalnokok ketten kormányoznak) és városatyáiban egy szándék fészkelődik. A pápa a századokat kezdő évet „szent évvé” nyilvánította. E jeles alkalommal Rómába zarándoklók teljes búcsúban részesülnek, így minden bűnük túlvilági szankcionálásától mentesülnek. Nem meglepő tehát, hogy a szentévben az Örök Várost felkeresők serege hatalmas tömeggé duzzad. Nem mellőzhető egy további szempont sem. Míg a zarándokok lelke az áhítat jótékony permében fürdik, vendéglátóik pénzes zacskója kellemesen kezd gigömbölyödni. Az magától értetődő, hogy a szenátorok a valódi célt rejtegető farbával csak fortélyosan rukkoltak ki. Méltányos lenne – mondták kegyes szemforgatással –, hogy a pápa a szentévet fél évszázadonként hirdesse meg. Így sokuknak nyílna lehetőségük arra, hogy az üdvös időszak lelki épülésében részesüljenek.

Mivel a kalendáriumban már az 1343-as évet jegyzik, sürgető szükségyszerűség a pápa kedvező döntését mihamarabb megszerezni. Az Avignonba küldendő delegáció összeállítása azonban nem könnyű. Az Urbst két pápai megbízott, Matteo Orsini és Paolo Conti kormányozza. Már a nevük is garancia arra, hogy a delegációt a főnemes-ségből fogják kiválogatni. Ám az egyoldalú képviselőt ellen felzúdul a népi indulat. A céheknek, a „boni viri” nevű testületnek van némi beleszólása a közügyek intézésébe. A plebejusi közbizalom egyöntetűen és parancsoló erővel Cola di Rienzo felé fordul. A megtiszteltetés egyáltalán nincs ellenére az ifjú jogtudósnak. Telitalálat a választás is. A

jó felépítésű, kiváló tárgyalóképességű, eszes ügyvéd karizmatikus személyiség. E ritka – nem mai elköpottatott értelmű – kvalitás majd a következő években fog tökéletesen kibontakozni.

Szent Péter Avignonba telepített trónján egy éve új pápa ül. VI. Kelemen előkelő francia nagyúr. Kedveli a pompát, az udvari ünnepeket, és szenvedélyes vadász. A világias életvitelű egyházfejedelem azonban éles ésszel, éber figyelemmel kormányozza a pápai államot. Fűrge felfogása, jó megfigyelőképessége azonnal felismeri, hogy a fényes nevű delegáltak nyájából az alacsony származású Cola messze kiemelkedik, és ő lesz az igazi intellektuális partnere. Magánkihallgatáson fogadja, és a jogász tömör, jól szerkesztett előadásából tájékozódik elhagyott székhelye szomorú állapotáról. Az ígéretesen alakuló missziót sajnos megzavarja a küldöttség báróinak ármánykodása. A következő év tavaszán azonban egy hatalmas új barát veszi pártfogásába Rienzot. Francesco Petrarca ekkor már „koszorús költő”, aki a középkorban elsőként vívja ki a rangot, hogy az irodalmi teljesítményt még a koronás fők is respektálják. Cola és Francesco rokonlelkek, hiszen Petrarca a humanizmus gigantikus irodalmi előfutára. A Laura-versciklus Európa-szerte tisztelt mestere áthangolja a fületjájkoztatott, ellenségessé vált pápát. Rienzo teljes sikert arat, a szentatyja kegyei-be fogadja „kedves gyermekét”, és kinevezi a római kincstár jegyzőjévé. Egyúttal szentévvé nyilvánítja 1350-et.

A főúri delegáció lógó orral tér haza, ám VI. Kelemen végzését tiszteletben kell tartania. Másrészt azt a részét is, hogy a póri sorból felemelkedett kis senkit, a homályos származású prókátort be kell fogadniuk a közügyek nagy hatalmú intézőinek hierarchiájába. Ráadásul Róma népe – nem alaptalanul – a szentév meghirdetését az ifjú jogász szónoki sikerének tulajdonítja. Amint köztereken, forgalmas utcákon megjelenik, megszólítják, ünneplik és ő alkalmi remeklésekkel csillagtatja meg lenyűgöző szónoki képességét. Így szívódik fel cseppenként, fokozatosan az eszme: Róma méltó hajdani rangjának visszaállítására. A civilizált világ középpontja és hatalmának igazi letéteményese a nép.

Az Urbs közigazgatási székhelye a kapitóliumi dombon van. Azt nem állíthatjuk, hogy az itt hivataloskodó kollégák is elvannak ragadtatva a kincstári jegyző működésétől. Karvaly élességű szemmel követi a „Péter fillérek” és az egyéb, a szent-szék számára inkasszált jövedelmek sorsát. Bezárulnak az egyházi pénzfolyamat megcsapoló oldalirányú patakocskák. A tolvaj-

Cola di Rienzo szobra a Capitoliumon. Girolamo Massini alkotása (1877)

lást már szerzett előjognak tekintő kárvalóttak felháborodása az égbe csap. Sajnos azonban kussolniuk kell. A mindig zilált pénzügyek végre rendeződnek, a kincstár szépen gyarapodik, és az avignoni nagyúr teljes mértékben elégedett „kedves gyermeke” munkálkodásával.

A sikeres missziót követő három évben Cola érleli és kialakítja tervét. A hatalmas, lelkesítő, magával ragadó gondolat a köztársasági Róma szilárd jogrendjének és néphatalmának visszaállítására irányuló eszme. A nagy, tömegmozgósító ábránd árnyékában egy rejtett szándék is settenkedik. Ő, Cola, akinek tehetségét, rendkívüli képességeit az avignoni siker fényesen igazolta, nem hivatottabb-e az ókori modell visszaállításánál nagyobb feladatra? A sutogó pletyka, mely származását császári vérből eredezteti, nem jogosítja-e képességeit megillető diadém elnyerésére?

Folytatjuk

Dr. Dániel József

Köszönet a SZJA felajánlott 1%-áért

A Bajai Honpolgár Alapítvány ezúton mond köszönetet mindazoknak, akik 2010. évi személyi jövedelemadójuk 1%-ának felajánlásával 135 865 Ft-tal támogatták tevékenységét.

A NAV által 2011-ben kiutalt összeget újságok nyomdaköltségére, szerzői honoráriumokra fordítottuk.

Baja Honpolgár Alapítvány
Kuratóriuma

Múlt és jelen Regőcén

II. rész

Az 1930-as évek elejének jugoszláviai gazdasági problémáihoz hozzáadódtak a bel- és külpolitika gondjai, amelyet az 1934. október 9-én Marseille-ben I. Sándor király ellen elkövetett merénylet (az uralkodó mellett életét vesztes Louis Barthou francia külügyminiszter is) tovább fokozott. A következő évek történései a Jugoszláv Királyság összeomlásához vezettek, amelynek megtörténte után a 3. magyar hadsereg csapatai vonultak be Bácskába. Az 1941. április 11-én 14 órakor a 158.-162. számú grancsár őrházak (például a 160. számú megerősített karaula Regőce határának legészakibb pontjánál, az E-110-es határjel közelében fekvő) kilövésével Regőce térségében kezdődött hadművelet során a magyar erők gyorsan nyomultak előre, és hamarosan megközelítették az Őrszállástól északra húzódó jugoszláv erődvonalat. A másnap reggeli tüzérségi és légi előkészítés után a jugoszlávok által már nagyrészt kiürített erődövet a IV. hadtest egységei a déli órákban lépték át: ezzel a Regőcén élők számára véget ért a háború.

Néhány nap múlva – április 16-án – a visszafoglalt területeken katonai közigazgatás kezdte meg működését. A megváltozott politikai viszonyok nyomán a Nemesmiliticsről Őrszálláson át vezető út végén fekvő határ(zsák)település minden oldalról kinyílt, emellett ismét Zombor lett a vármegye székhelye. A regőceiek világa azzal is nagyobbátagasabbá vált, hogy a Gara és Katymár felé rövidesen helyreállított vasútvonal ismét megteremtette a kapcsolatot Bajával, továbbá a Budapest–Szabadka fővonalon fekvő Kis-kunhalassal. Például Budapestet egy nap alatt vonattal meg lehetett járni! A visszatért Délvidéket az 1941. augusztus 16-án életbe léptetett polgári közigazgatás kezdetéig csak külön engedéllyel lehetett elhagyni, ezért a fenti irányokba induló vonatokat a település vasútállomásán a katonai rendszert ellenőrizte. Sor került a visszavonuló szerbek által felrobantott vasútállomások épületeinek újjáépítésére (többek között Regőcén) és a többiek tartarozására (*Megkezdtek a jugoszlávok által felrobantott vasútállomások építését.* In: Délvidék. 1941. szeptember 18. 5. oldal).

A dobrovoljácok és kolonisták közül sokan már a bevonulás előestéjén otthagyták otthonaikat és a visszavonuló jugoszláv alakulatokkal az ország belső részei felé menekültek (így történt a Regőcehez tartozó Rasztinán is). Helyzetüket az április 28-án kiadott magyar kormányrendelet tette egy-

A magyar csapatok bevonulnak Regőcére (bal oldalon a háttérben a kastély)

Magyar katonák a falu központjában (háttérben a katolikus templom és a parókia)

értelművé: az 1918. december 31. után betelepülteknek el kellett hagyni Bácskát. A felszabaduló telepeket és a hozzájuk tartozó földterületeket a magyar és román kormány között május 11-én kötött megállapodás értelmében bukovinai székelyeknek, valamint a délvidéki harcokban hősi halált haltak hátramaradottainak, kitüntetteinek, illetve a vitézi rend tagjainak juttatták (összesen közel tizennyezer lélekkel gyarapodott a bácskai lakosság). A Regőcehez tartozó Rasztinára (a telep új neve Hadikfalva, emellett használták Bácsadikfalva megjelölést is) például rövidesen 148 bukovinai családot (738 lélekkel) és egy hősi halott 6 családtagját telepítették (Csuka Zoltán–Ölvedi János: *Magyar föld – Magyar nép.* Budapest, 1943. 188. oldal). Az új tulajdonosoknak előírták, hogy a földet saját maguknak kell megművelni, tilos volt azt haszonbérbe adni, emellett elidegenítési korlátozásokat is bevezettek.

A visszatért Délvidéken – déli részeinek kivételével – 1941 őszére az élet konszolidálódott: felállt a polgári közigazgatás (Regőce kinevezett jegyzője Dubánn Elemér lett), újraindult a termelés, megművelésre kerültek a földek, az oktatás átszervezésének megfelelően elkezdődött a tanítás stb. A jugoszláv hadsereg betonbunkereit és erődítéseit felrobbantották, közmunkák keretében felszedték és eltüntették a drót- és egyéb katonai akadályokat (*Befődik a földeken ázott szerb tankcsapdákat és futóárkokat.* In: Délvidék. 1942. április 10. 3. oldal). Összességében a magyar kormányzat igyekezett elősegíteni az integrálódást az anyaországba, továbbá mozgalom indult emlékművek és ereklyés országzászlók létrehozására. Nem történt ez másképpen Regőcén sem, ahol a katolikus templom előtti útszakasz mentén hamarosan a trianoni határjellel felhasználásával országzászlót és az összes, háborúban elhunyt katona nevét –

anyanyelvre történő tekintet nélkül – tartalmazó hősi emlékművet állítottak. Az avatás tervezett programját a Délvidék folyóirat 1942. május 24-én megjelent száma *Országzászlót szentel Regőce község* című cikke ismertette. A közadakozásból, a község újonnan parkosított részén készült emlékművek felszentelését a Hősök vasárnapján (május 31-én) tartották, amelyről a Délvidék június 3-i száma *Hősök ünnepe a Délvidéken* címmel számolt be:

„Regőce a Hősök ünnepén felavatta a Hősök szobrát és felszentelte Országzászlóját. Az ünnepély délután 4 órakor kezdődött: az állomáson díszküldöttség fogadta az érkező vendégsereget, majd felvonultak az emlékmű elé. Az avató ünnepség után felszentelték az Országzászlót. Több emlékbeszéd, hazafias vers és karének hangzott el a lélekemelő ünnepségen, amely után a vendégek és a regőceiek közös vacsorán vettek részt. Vacsora után a község ifjúsága tarka-estet rendezett, melynek bevétele hazafias célokra fordítják.”

Lehet, akkor nem tűnt fontosnak, visszatekintve azonban sajnálatos, hogy a korabeli híradás nem nevezte meg az ünnepség szónokait. Az emlékművek későbbi sorsáról szólva el kell mondani, hogy 2. világháború után mindkettőt tankokkal elhúzták, lerombolták. A falu gyermekeinek ellátását-nevelését az abban az időszakban épült óvoda és iskola segítette. Szép ünnep volt a falu életében a helyi családból származó Brandecker Gergely 1942. március 25-én megtartott újmiséje, akit három nappal korábban Kalocsán szenteltek áldozópappá.

A visszatérést követően a Magyar Királyság hadban lévő ország lett, így a sorozások nem kerültek el ezt a települést sem. A magyar honvédségben letöltendő katonai szolgálatra történő bevonulások tavasszal és ősszel történtek. A korabeli viszonyokat jellemzi, hogy az 1921-ben Regőcén született és jelenleg is ott élő Konc Ferenc nyugdíjas asztalosmester 1942-ben Zomborban vonult be a magyar hadseregbe, majd mozgalmas katonaelet után 1945 márciusában Herendről 7 nap alatt gyalogolt vissza szülőfalujába (vezetéknevét a Michael Hutfluss könyvéhez tartozó CD melléklet 267. oldala Kontznak adja meg). A háború vége után ismét behívót kapott, azonban már a jugoszláv hadsereghez. Zomborban kellett jelentkeznie, majd 2 hét után katonatársaival gyalog indult a szlovéniai Mariborba (5 napig tartott az út). Ottani szolgálati ideje alatt a jugoszláv tagköztársaság minden részét megjárta, végül 1947 utóján került vissza Regőcére. Beszélgetésünk közben olyan ember portréja rajzolódott ki, aki minden

Wier János plébános megáldja a falu hőseinek emlékművét

körülmények között igyekezett szűkebb pártijának hasznára lenni, és bármerre vetette a sors, meg tudta tartani emberi tartását. Ezek a tulajdonságai szüleitől örökölt adottságaival nyilván hozzásegítették magas korához. További jó egészséget kívánunk neki.

Előbb illegálisan, utóbb a magyar katonai vezetés hozzájárulásával a Volksbund a német nemzetiségűeket toborzással igyekezett az SS-be szervezni. A lakosság ellátását a háborús viszonyok egyre inkább befolyásolták, ebből az őstermeléssel foglalkozó és alapvetően önellátásra berendezkedett regőceiek talán legkevésbé az élelmszerhiányt érezték meg. A németek súlyos sztálingrádi veresége a 2. világháború fordulópontját jelentette az európai hadszíntéren, következményeitől a Magyar Királyság sem várhatott sok jót. Magyarország 1944. március 19-i német megszállása után

A regőcei országzászló

Az ünnepség pillanatai

a falu és környéke zsidó lakosságát hamarosan a bácsalmási gettóba gyűjtötték, majd júniusban haláltáborokba deportálták. A németek szövetségéből kiugrott románok a Vörös Hadsereget gyors előrenyomuláshoz segítették: a front közeledtét az 1944 szeptemberében Regőcén megjelent és Baja irányában áthaladt első bányász menekülő csoportok lovasszekerei jelezték. A Volksbund vezetői október elején elrendelték Bácska német lakosságának evakuálását, amely nyugat felé, a Dunántúl és Ausztria irányába történt. A regőcei németek nagy része a maradás mellett döntött: elsősorban azok indultak el, akiknek családtagjai az SS-ben szolgáltak, valamint a Volksbundban vállalt funkciójuk és korábbi tevékenységük miatt a felelősségre vonástól tarthattak. A trianoni Magyarország területére mentek át a tanítók, a leventeoktatók és a falu értelmisége is, továbbá ide menekültek az 1941 nyarán a Bácskában új otthonra lelt bukovinai székelyek, akiket később főleg a Németországba kitelepített németek házaiban helyeztek el. A Vörös Hadsereg első katonái és Josip Broz Tito partizánjai 1944. október 21-én jutottak el Regőcére, nyomukban megjelentek a korábban elmenekült szerbek. Sok munkaképes korú német férfit és asszonyt rövidesen a Szovjetunió munkatáborába vittek, onnan egy részük sosem tért vissza. Az otthon maradt németeket a Gádonon, a Körtésen, a Regőcén és a Zomborban felállított lágerrekbe internálták. Akik közülük életüket mentve szökni tudtak, azok Magyarország területén keresztül Ausztriába, majd Németországba igyekeztek. A németeket végül kitelepítették, birtokaikba az újraalakult Jugoszlávia különböző részeiről szerb anyanyelvűeket telepítettek. A falu magyar lakossága zömének sikerült átvészelnie a nehéz napokat, de volt olyan időszak, amikor a családok házainak falain kívül nem hangzott el magyar szó a településen.

Az újjászerveződött országban már a kezdetektől – egészen 1980-ban bekövetkezett haláláig – meghatározó vezető szerepet töltött be Tito. Államának 1948-ban megromlott kapcsolatai a Szovjetunióval a magyar-jugoszláv viszonyban sem maradtak következmények nélkül. Regőce ismét jellegzetes határtelepülés lett (ennek minden velejárójával), a falut a határ mentén hermetikus elválasztást biztosító eszközök sora és szigorú őrizet választotta el Magyarországtól, továbbá fegyverhasználatig fajuló határincidensek történtek. A két állam hivatalos viszonya Sztálin 1953-as halálát követően enyhült, a határon átvezető korábbi utakat az 1956-os magyarországi

forradalom leverése után a magyar oldalon egy időre megszűnt határőrizetnek köszönhetően – a várható megtorlásokat megelőzendő – sokan használták Jugoszlávián keresztül a szabad világba történő menekülésre. „Bár Tito 1956. november 4-e előtt gondosan őriztette a jugoszláv-magyar határt, november folyamán mégis megnyitotta, és befogadott kb. húsz ezer magyar menekültet. Humanitárius megfontolásokon túl elhatározásában külpolitikai érdekek is vezették, nagyon jól tudta, hogy e döntés pozitív visszhangra talál a nyugati közvéleményben. A befogadottak közel kilencven százaléka végül továbbment nyugatra, s csak kisebb részük telepedett le Jugoszláviában.” (Soksevits Dénes korábban idézett munkájának 638. oldala.) A következő években konszolidálódott viszonyok nyomán a térség két országra évtizedeken keresztül élte a maga életét, miközben a politika megszabta keretek között alakították államközi és állampolgári szinten kapcsolataikat egymással.

Herceg János (1909-1995), a kitűnő bácskai író az 1970-es évek második felében tett útja során szerzett impressziói alapján írt Regőcéről. *Visszanéző. Helytörténeti emlékek* című könyvében (Újvidék, 1979. 360-362. oldal) jellegzetes képeket kapunk a falu történelméből és akkori viszonyairól:

„Széles utcák, szabályosan épült, nagy észak-bácskai falu. S mint minden régi település, Regőce is a beosztásával figyelmeztet a társadalmi különbségekre. Itt is van természetesen felvég és alvég, főtér templommal, községházával, bolttal és patikával, és gyepsor, ahol a szegények laktak alacsony, nádas, vert falú házakban. Ez a különbség lassan megszűnik. A parkettás, modern, új ház, ahol ülök, még a gyepsoron van. De már nem sokáig, mert úgy tűnik majd el a gyepsor, ahogy szaporodnak ezek a nagy, korszerű lakóházak, egyre több van belőlük, mintha éppen itt, a százados szegénység vidékén mutatkoznék meg a világ változása.

A szélesen terpeszkedő nagy beltéri házak változatlanul állnak. Csupán a lakói változtak. Elmentek belőlük a németek, és beköltöztek a Likából jött telepések. S lehet, hogy csak én gyanítom vendéglátóm után következtetve, hogy főként magyarok szorultak annak idején ide ki a faluszélre. Csapatosan ereszkedtek le a Bácskaságba, s aki már nem talált kenyeret a Latinovitsok birtokain, itt vert fel magának egy kis házat, hogy innen járjon a kastélyok környékére napszámba, s itt szerezzen majd maga is egy-két parcellát, kertnek, szőlőnek, hiszen errefelé olcsóbb volt a föld, mert ez

nem olyan zsíros televény, mint délebbre, hanem sívó homok, amelyből vihar idején még az ég is szürke lesz.

Hetven évvel ezelőtt kelta sírt ástak ki az egyik szőlőben, s Bács-Bodrog vármegye Történelmi Társulatában nagy volt az izgalom. Gozdsu Elek igazgatósági tagot felkérték, hogy sűrűsessen ki némi rendkívüli segílyt a főispánnál az ásatásokhoz, s Gubicza Kálmán két jelentésben tájékoztatta a közgyűjtemények országos felügyelőségét a leletről. De hát ilyesmire akkor sem adták sietve a pénzt, a bajai ékszerészek gyorsabbak voltak, s a talált arany és a drágakő nagy része ott cserélt gazdát. Évtizedekig keresték ezután a kincseket a regőcei homokban, s hogy előkerült-e valami, titok maradt. A Történelmi Társulat is megszűnt közben, s a falut úgy vette körül hosszan az országhatár, mint valami késpengét a fokja.

Erre még emlékeznek az öregebbek, múltba feledkezően, homályosan, erre az aranylázra, hiszen sokáig kutattak a kincsek után. A másik nagy szenzációról azonban 1919 júliusában, amikor a községi orvos, Csáth Géza három revolverlövessel megölte a feleségét, már nem tud senki. Pedig a tragédia ott történt a főtéren, ahol emlékezetesebbek maradnak az események, mint a faluszélen. Az orvos különben is furcsa ember volt, nem kaszinózott, nem járt össze a helybeli urakkal, akik valószínűleg nemcsak azt tudták róla, hogy könyvei jelentek meg Budapesten, és drámáit a Magyar Színház mutatta be, hanem azt is, hogy akkor már súlyos morfinista volt.

De ezek közül az urak közül se maradt meg senki. Utódaik sem. Talán a cselédekkel kellene felkutatni, ha él még közülük valaki. Mert a cselédek aligha mennek el. Jöhettek háborúk, forradalmak, változások, amelyek tökéletesen megváltoztatnak egy-egy vidéket, a cselédek biztosan a helyükön maradtak. Őrizték a kis szegénységüket, mint akiknek egyébként sincs hova menni.

Az önkiszolgáló nagy kirakata előtt három-négy ember áll, üvegből isszák a sört, s a gyepsori gazda, aki elkísér a kocsinkig. Szerényen elhárítja az elismerést, hogy holdanként harminc mázsa búzája termett. Annál öntudatosabban közli velünk:

– Informatikára iratkozott be a lányom. Tudja isten, talán tényleg úgy van, hogy ennek lesz jövője!

S ezen tűnődünk mi is egy darabig. Regőcéről kifelé jövet, a rézgálictól két szőlők között, az informatikán, amelynek már semmi köze se lesz a régi világhoz.”

folytatjuk

Dr. Nebojszki László

Az igazi Old Shatterhand

100 éve halt meg Karl May

A harminc éven felüli generációban alig akad olyan, akinek ne lenne egyik ifjúkori alapélménye a *Winnetou* című regény vagy annak valamely filmes, képregényes, hangjátékos feldolgozása. Az ifjúsági irodalom halhatatlan klasszikusának hatására világszerte sok kisgyerek akart indián vagy legalább vadnyugati vadász lenni, és szinte mindegyikük gyerekjátékai között megtalálható volt egy tollakkal díszített indián fejdísz vagy egy hatlövétű játékpisztoly. Amennyire közismertek voltak ezek az indiánregények, annyira keveset lehetett tudni írójukról, akinek életéről (de életműve nagyobb részéről sem) a magyar olvasó jóformán semmilyen ismerettel sem rendelkezett. E sorok írója annak idején Nyugat-Németországban járva egy könyvesboltban döbbent meg azon, hogy mennyi számára ismeretlen May-művet látott a polcokon (pedig itthon valaha minden hozzáférhető művet olvasta), és mintha a „klasszikus” *Winnetou* terjedelme is nagyobb lett volna a német kiadásban. A nagy hatású művek szerzője, Karl May („May Károly”) éppen 100 évvel ezelőtt, 1912. március 30-án halt meg. Ennek alkalmából idézzük fel ugyancsak kalandregénybe illő életét, az életmű néhány izgalmas kérdését és szerzőjük későbbi hatását is.

May regényes élete

A későbbi sikeres regényíró egy 14 gyermekes evangélikus takácsfamilia ötödik sarjaként 1842. február 25-én a szászországi Ernstthalban látja meg a napvilágot Carl Friedrich May néven. (Édesanyja később szülésznőként dolgozik.) Testvérei közül még öten érik meg a felnőttkort. Családjá rendkívüli szegénységben él, a gyerekek gyakran éheznek is. Valószínűleg ennek és az A-vitamin hiányának köszönhetően May kisgyerekkorában előbb ún. éjszakai vakságban szenved, egy időre teljesen elveszti a látását, amelyet ötéves korában orvosi kezelés hatására nyer csak vissza. Kisgyerekként tekebábuk állítgatásával kocsmákban igyekeznek pénzhez jutni; itt találkozik először Amerikát is megjárt férfiakkal, akiknek történeteiből később sokat merít. Ezen kívül apja állandóan olvasásra és olvasmányainak jegyzetelésére kényszeríti, ám válogatás nélkül olvastat fiával imakönyveket, számlakönyveket és tudományos értekezéseket is, amelyekből a kisfiú egy szót sem ért. A kuglival szerzett jövedelméből viszont nyelvvárakat vesz, bár túl magas szintre nem jut el.

1856-ban egy tanítóképző intézet növendéke lesz Waldenburgban, s ott jelentkezik első irodalmi próbálkozásaival, előbb egy szerelmes költemény, majd az első indiánregény formájában – ám utóbbit a kiadó azonnal elutasítja. Ráadásul Mayt hamarosan az iskolából is kicsapják: kiderül, hogy eltulajdonított hat gyertyát az iskolából a szegényes otthoni karácsonyfára. Igaz, egy másik tanítóképzőben, Plauenben folytathatja a tanulmányait, ahol 1860-ban végül is jó minősítéssel befejezi az iskolát. Ezt követően segédtanítóként dolgozik, de sok jó ebből sem születik. Első álláshelyéről azért küldik el, mert zongoralecke közben – az épp rosszkor érkező férj szeme láttára – megcsókolja főbérője 19 éves feleségét. Ezt követően egy gyárban alkalmazják tanítóként. Itt viszont – valószínűleg alaptalanul – megvádolják lakótársa (a gyár könyvelője) zsebórájának ellopásával. Emiatt letartóztatják, sőt hat hét elzárásra ítélik, amelyet Chemnitzben le is tölt. Ezzel a tanítói pálya lehetősége egyszer és mindenkorra be is zárul előtte. (Eleinte próbálkozik magánórák tartásával, de egy feljelentés nyomán ettől is eltiltják.)

1861 után próbál megélni, amiből tud: elbeszéléseket ír, zenét szerez, szaval – tartós jövedelmet azonban egyik sem hoz neki. Amikor a legális megélhetési formák között nem találja meg a neki valót, lopással, szélhámossággal és csalással igyekszik pénzhez jutni. Kiadja magát orvosnak, ötvösművészeknek, szemináriumi tanítónak, és értékes bundák ellopásával és értékesítésével keresi a kenyerét – amíg le nem bukik. 1865-ben újból elítélik, ezúttal négy évnyi fogságra, amelyet Zwickauba kell letöltenie. Jó magaviselete miatt hamarosan könyvtáros lesz a börtönben, s mint ilyen, számos úti beszámoló olvasásával tölti az idejét. (Ezen túl a börtönben harsonán játszik és a börtönkórusnak is tagja.) Végül a kiszabott idő előtt szabadul, de a polgári életben továbbra sem találja a helyét; eztán is kisebb-nagyobb lopásokból és szélhámosságból tartja fenn magát (többször rendőrnemzőként mutatkozik be, és „ítél pénzbüntetésre”). 1869-ben újra letartóztatják, ám ekkor még kalandos körülmények között, bilincset eltörve kiszabadul a fogságból. 1870-ben viszont újból a bíróság elé kerül, és újabb négy év börtönre ítélik. (Egyes kutatók azt feltételezik, hogy May egyébként kisszerű, nevetségesen kevés hasznot hozó szélhámoskodásai mögött krónikus szemé-

lyiségzavar húzódtott meg. Ezt néhány későbbi fejlemény is igazolni látszik.) A waldheimi börtönben mindenféle irodalmi tevékenység tiltva van a raboknak. Mégis ez az 1870-74 közötti rabság járul hozzá May belső megváltozásához; a börtön katolikus vallásánára, Johannes Kochta afféle atyai jóbarátjává válik; May újra önmagára talál, evangélikus létére orgonál a katolikus börtönmisén, és ezúttal is az intézet könyvtárában kap munkát. (Egy alkalommal még később is letartóztatták önbírászkodás miatt, ám utóbbi esetben tisztázni tudta magát a vádak alól.)

Szabadulása után – rendőri felügyelet alatt – szülővárosába visszatérve előbb keresztaja kovácsműhelyében segédkezett, de közben megírta a *Die Rose von Ernstthal* (Az ernstthali rózsza) című elbeszélést, amely 1874 végén meg is jelent. Ez a műve jó ajánlólevél volt számára Heinrich Gotthold Münchmeyer drezdai könyv- és lapkiadónál, aki újonnan indított szórakoztató lapjához éppen szerkesztőt keresett. Innentől May egyidejűleg lett a *Beobachter an der Elbe* (később *Deutsches Familienblatt*) nevű szórakoztató újság és a *Schacht und Hütte* nevű munkáslap szerkesztője. (Főnöke egyébként munkatársai előtt következetesen Dr. Maynak szólította felsőfokú diplomával sem rendelkező szerkesztőjét.) A lapok egyúttal közlik újabb irodalmi próbálkozásait is, köztük első *Winnetou*-elbeszélését, a folytatásokban megjelenő *Old Firehand*-et. A már Karl May néven megjelent munkái mellett álnéven is több önálló művet megjelentetett, és társszerzője volt egy utóbb erkölcsstelenséggel megvádolt könyvnek is (*Buch der Liebe*). Miután kiadójának sógornője szerelmi viszonyt akarna vele kezdeni, és May elutasító magatartását a kiadó is sértésnek érzi, végül távozik Münchmeyertől, és némi szünet után, 1877-től Bruno Radelli kiadójánál, a *Frohe Stunden* című lapnál kap állást. Itt sorra jelennek meg nagyrészt a Közel-Keleten játszódó történetei, köztük (új címen) olyanok is, amelyeket Münchmeyer már kiadott. Mindenesetre kiadója új szerkesztőjét művei alapján olyan embernek gondolja, „aki bizonyára sokat járt a mesés Kelet országában”. Időközben May szülővárosában megismerkedett későbbi feleségével, Emma Pollmerrel, aki hamarosan hozzá költözik Drezdába, bár házasságkötésükre csak 1880-ban került sor.

Közben May – aki az említett önbíráskodási ügy miatt három hetet ismét börtönben töltött – újabb folyóiratoktól is vonzó ajánlatokat kap, amelyek közül a regensburgi *Deutscher Hausschatz* és a stuttgarti *Der Gute Kamerad* emelhető ki, bár innentől May sok helyen publikál egyszerre, néha ugyanazokat az írásokat különböző címeken több helyre is eladja. (Közben régi kiadója számára különféle ponyvaregényeket is szállít.) Az 1880-as években fog hozzá nagyrészt keleti témájú útitregényeihez, amelyek éves rendszerességgel követik egymást, és ebben az időben teremt meg a vadnyugati hős Old Shatterhand és a Közel-Keleten vitézkedő Kara Ben Nemszi figuráját is. Egyes szám első személyben írott útitregényeiben azt sejteti az olvasóval, hogy az elbeszélő Karl Mayjal azonos. (Az viszont valószínűleg csak legenda – és a német nyelvű szakirodalom nem is fogadja el –, hogy Old Shatterhand alakját az Amerikát is megjárt magyar Xántus Jánosról mintázta volna, bár nem kizárt, hogy egyes német nyelven is megjelent útleírását olvashatta.)

1891-ben May feleségével Oberlössnitzbe költözik egy villába (korábban jórészt csak albérletekben laktak), és írói pályájának döntő fordulata is ekkor történik meg: Ernst Fehsenfeld kiadója felajánlja összes eddigi és új útitregényének könyv formában történő megjelentetését, ami óriási sikert és anyagi biztonságot hoz szerzőjüknek. 1893-ban jelent meg a *Winnetou* első három kötete (eredetileg *Winnetou, der rote Gentleman* címen), majd több további, ehhez kapcsolódó, de önálló története, amelyekbe számos önéletrajzi elem is került. A szerző azonban talán túlzottan is belemerül az „Old Shatterhand-legendába”: megpróbálja elhittetni olvasóival, hogy főbb hősei kalandjait személyesen élte át. A „hitelesség jegyében” legyártatja magának *Winnetou* híres „ezüstpuskáját”, Old Shatterhand Henry-karabélyát és medveölő puskáját, majd egy egész fényképsorozat készül Mayról, amely Old Shatterhandként, illetve Kara Ben Nemsziként ábrázolja. (Emiatt azonban *Winnetou* történetét némileg át kell írnia, ugyanis az eredeti történet szerint az ezüstpuskát a halott apacs főnökkel együtt temették el.) Kíváncsi olvasóinak előszeretettel mutogatja kalandjai során szerzett sebek helyét, sőt levélben még arra is kész, hogy *Winnetou* egy-egy hajtincsét (valójában lószőrt) küldje el hűségese rajongóinak. A nagy siker továbbra is kíséri, egész Németországot bejárja előadókörúton, még a császári család egyik tagja is fogadja. 1895-ben megvásárolja a

Karl May mint Old Shatterhand (1895)

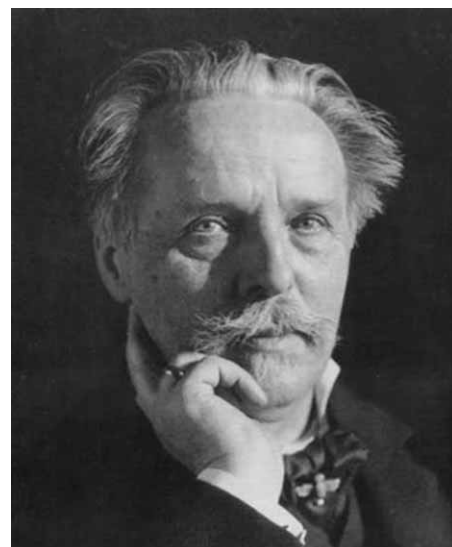
Drezda melletti Radebeulban utolsó lakhelyét, a hamarosan Villa Shatterhandnek elnevezett épületet, amely ma Karl May-múzeumként működik.

1899-1900-ban végre személyesen is bejárhatja kalandregényei egy részének helyszínét: feleségével egy csaknem másfél éves keleti útra indul, amelynek során egészen Szumátráig eljutott, de bejárta a Közel-Kelet legfontosabb vidékeit is. Az út során May többször is viselkedési zavarokkal küszködik: dühkitörései vannak, napokig nem eszik semmit, és vérhasra emlékeztető tüneteket produkál. Az egyiptomi Port Szaidban pedig pestis gyanúja miatt egy időre karanténba is csukják, bár ez végül nem igazolódik. Útjáról hazatérve May úgy érzi, újjászületett. A jövőben a legenda további ápolása helyett munkásságát az emberiség megbékélésének és a szeretetnek kívánja szentelni, és úgy nyilatkozik, hogy minden eddigi műve csak felkészülés volt a nagyobb feladatokhoz. (És valóban: újabb regényei a pacifizmus eszményének jegyében születnek, és a korábbiaknál is nagyobb hangsúlyt kap bennük a keresztény elem.)

May még haza sem tért keleti útjáról, amikor Németországban heves sajtókampány indul ellene. Ebben egyrészt önreklámmozgását, a hamis Old Shatterhand-legendát támadják, másrészt kemény viták folynak régebbi műveinek kiadási jogáról is. Támadói a nyilvánosság elé tárják fiatalkori bün-

cselekményeit, és rámutatnak az olvasók félrevezetésére is. A súlyos személyeskedésektől sem mentes vita, amelyben May sem marad bírálói adósa, egészen az író haláláig tart. Az író csak azzal tud védekezni, hogy a legendát (ahogy munkásságának más részét is) szimbolikusan kell értelmezni, és útjai „átvitt értelemben valóságok voltak”. A legenda azonban számára valóban meghalt, sőt May még a kalandjait „bizonyító”, autogramkártyaként küldözgetett fotókat is igyekezne eltüntetni.

„Újjászületése” viszont házasságára is kihatott: 1903-ban saját kezdeményezésére elvált feleségétől, akivel már korábban erősen megromlott a viszonya, ráadásul az asszony megtévelyedésére utaló jelek is vannak. (Emma asszony volt férjétől évi 3000 márka járadékot kap, ám ennek fejében Drezdától legalább 100 km-re kell tartózkodnia.) Nem sokkal a válás kimondása után az író újra nősült: 1903-ban egy régebbi barátjuk özvegyét, a nála 22 évvel fiatalabb Klara Plöhnt vette feleségül. Még az előző évben a chicagói Német-Amerikai Egyetem Karl Mayt díszdoktorává avatta, ám e cím odaítélése körül is elég sok a gyanú. May korábban is előszeretettel használta (nem létező) doktori címét, sőt valószínűsíthető, hogy May házaspár az avatáshoz kapcsolódó ceremóniát azért rendeztette meg, hogy a fokozatot legalísan használhassa. A címet odaítélő intézményről ugyanis köztudott volt, hogy afféle „doktorgyár”: jó pénzért bárki számára kiállította a kívánt végzettséget igazoló okleveleket. A fokozatot May egyébként az átdolgozva újra kiadott *Az ezüst oroszlán birodalmában* című regényéért kapta, amelynek átirrt részéből kiderül, hogy két legnagyobb hőse, Old Shatterhand és Kara Ben Nemszi azonos személy.

Karl May idősebb korában (1905)

Karl May és felesége, Klara

A folyamatos pereskedésben és sajtóvitétkben megfáradt May végül 1908-ban jutott el (életében először és utoljára) leg híresebb regényei helyszínére, az Egyesült Államokba. Nagyjából kéthónapos amerikai útja során megfordul New Yorkban, Albanyben, Buffalóban, a Niagaravízesésnél és Bostonban is, de ez legfeljebb afféle turistaútnak tekinthető. Ez az út inspirálja a *Winnetou IV.* részének megírását, amely először *Winnetou örökösei* címen 1910-ben jelenik meg. Utolsó éveiben nagyrészt a pacifizmusnak szenteli magát, e tárgyban előadásokat is tart, és több allegorikus értelmű művet is alkot. (Közben régebbi könyveit sorra újra megjelentetik, többször megváltozott szöveggel és a korszellemhez jobban illő, de a regények tartalmához egyáltalán nem kapcsolódó szecessziós borítókka.) Végre megjelenhet ifjúkori botlásairól is őszintén valló önéletrajzi munkája, ám támadói egy gúnyolódó „ellenkönyvet” is megjelentetnek róla, és a kölcsönös pereskedések miatt végül mindkét könyvet betiltják. A sokat betegeskedő May utolsó nyilvános fellépésére 1912. március 22-én Bécsben kerül sor, ahol nagy sikerű békepárti előadást tartott, miközben Európa a világháború felé sodródott. Ezt azonban May már nem éri meg; március 30-án tüdőbetegségének következtében elhunyt. Temetésére lakhelyén, Radebeulban kerül sor, az athéni Niké-templomot idéző síremléke ott ma is látható. Hagyatéka kb. 140 000 birodalmi márkát tesz ki (ez mai vásárlóértéken milliókat jelentene), amelyet felesége és az írott hagyatékát gondozó alapítvány örököl.

Habent sua fata libelli – az életmű és kalandos sorsa

Karl May hihetetlen gazdag életművének áttekintése még a témában különösen jártasak számára is embert próbáló feladat. Az író ugyanis több alkalommal írta át műveit, melyeket aztán (más kiadónál) új címen jelentetett meg, máskor korábbi írásait dolgozta bele egy-egy nagyobb terjedelmű művébe, arról nem is beszélve, hogy különféle írói álneveken is számos kötetet jelentetett meg, melyek egy része ma is azonosítatlan. Így néhány műve többféle változatban is ismert, melyek jelentős pontokon eltérhetnek egymástól. S hogy a történet még izgalmasabb legyen, régebbi műveibe időnként kiadói is „belenyúltak”. Folyóiratokban és könyv formájában Maynak több száz regénye, kisregénye és elbeszélése jelent meg, de ezen túl írt humoreszkeket, verseket, dalszövegeket is, amelyeknek feldolgozása ma is zajlik. A róla elnevezett alapítvány 1913-ban kezdte meg May műveinek összkiadását, amely mára összesen 91 kötetet tesz ki, műveinek kritikai kiadását 120 kötetesre tervezik.

Az életmű darabjait a kutatás öt fontosabb csoportba sorolja. A „korai művek” a szerző 1880 előtti munkáit jelentik, amelyek szórakoztató irodalom különféle csoportjaiba sorolhatók: krimik, falusi történetek, humoreszkek, folytatásos történelmi kisregények, útleírások (ez utóbbiak anyagából többet később áttemelt nagyobb műveibe is). Ponyvaregényei nagyrészt 1882-1888 között keletkeztek, többségük álneven vagy névtelenül jelent meg. Legsikeresebb korszakának darabjait 1892-1910 között írta, és a szakirodalom főképp útiregények

című alatt említi őket. Ide sorolhatók az egyik alteregóját, Kara Ben Nemszit középpontba állító közel-keleti ciklus darabjai (pl. *Keresztül-kasul a sivatagon, Bagdadtól Isztambulig*), az Észak-Amerikában játszódó Winnetou- és Old Shatterhand-történetek (*Old Surehand, Sátán és Iskariót, Winnetou I-IV., Karácsony*) és a Dél-Amerika pampáin játszódó kalandregények (pl. *A La Plata folyónál, A Cordilleráknál*). E regényeket az köti össze, hogy valamennyiük elbeszélője egyes szám első személyben mesél kalandjairól, és mindegyikük May egyes életrajzi vonásait hordozza. Az ifjúsági regények kategóriába azon történetei tartoznak, amelyek eredetileg folyóiratokban jelentek meg 1887 és 1897 között, de hősei nagyrészt ugyanazok, akik az útiregényekben is szerepelnek, ám itt nem ők a lényegesen rövidebb terjedelmű művek elbeszélői. Ebbe a sorba tartozik például *Az Ezüst-tó kincse, A Medveölő fia* vagy éppen *Az Inka öröksége* is. 1900 után keletkezett kései művei nagyrészt régi hőseinek újabb kalandjait idézik fel, de a korábbiaknál mélyebb szimbolikus és filozofikus tartalommal.

May műveinek sorsa bizonyos tekintetben hasonlóan kalandos, mint szerzőjüké. Hagyatékának gondozásával megbízott felesége számos dokumentumot (könyveket, leveleket, fényképeket, bírósági jegyzőkönyveket) semmisített meg, amelyekről úgy gondolta, hogy árthatnak néhai férje hírnevének. Ezen túl pedig a művek újabb kiadásakor engedélyezte a „szükségesnek ítélt” változtatásokat, és maga is hozzájárult a legendagyártáshoz. (Közös amerikai útjukról például utóbb azt mesélte, hogy May

May utolsó lakhelye, a Villa Shatterhand (ma: Karl May-múzeum)

ott anyanyelvükön társalgott az indiánokkal.) További nehézségeket jelentetett, hogy a hagyaték gondozását Klara asszony 1918-tól az újonnan létrejött Karl May Kiadó egyik munkatársára, Otto Eichére bízta, aki közismert nemzetiszocialista kapcsolatokkal rendelkezett. Neki „köszönhetően” kerültek a szövegekbe olyan mondatok is, amelyeket joggal rasszistának lehetett tekinteni. (Persze a századelő nacionalizmusától May sem maradt teljesen mentes, ám regényei pozitív hősei között is találni kínaikat, meszticeket vagy feketéket is.) Nem használt az író későbbi megítélésének az sem, hogy özvegye az 1930-as években belépett a náci pártba, és maga Hitler is elismerően nyilatkozott regényeiről; egy alkalommal a Führer azt mondta, minden katonájának Karl Mayt kellene olvasnia, hogy hazaszeretetet tanuljon belőle. Ez a mondat bőven elég volt ahhoz, hogy Mayt néhány országban a német felsőbbrendűségi tudat és a nemzetiszocializmus előfutárának bélyegezzék, és ezt azzal is igazolni lehetett, hogy feltűnően sok pozitív tulajdonsággal felruházott regényhőse német származású. (Ebben ugyan van igazság, de a tényekhez az is hozzátartozik, hogy a 19. század amerikai bevándorlói között valóban messze a németek voltak a legtöbben.) A May által megteremteti szándékozott „Edelmenschben” (nemes lelkű ember) a nemzetiszocialisták német Übermenschének (felsőbbrendű ember) előzményét vélték felfedezni; arról, hogy May pacifista nézeteket vallott, megfélemedtek. Emiatt 1945 után művei Izraelben nem jelenhettek meg, de életműve Franciaországban és angol nyelvterületen is szinte ismeretlen maradt. Sőt, miután a hagyatékot gondozó Karl May-alapítvány helyzetét a keletnémet állam csaknem ellehetetlenítette, az székhelyét a nyugat-németországi Bambergbe tette át. Ez viszont azt jelentette, hogy 1959 után May műveit az NDK-ban sem adták ki, miközben életének szinte minden fontos helyszíne a keletnémet állam területén volt. (A német egyesítés után az alapítvány visszaköltözött Radebeulba.) Persze művei így is kb. 200 millió példányban jelentek meg világszerte, és számos országban hihetetlen népszerűsége tettek szert; May ma is legtöbbször fordított német szerzőnek számít. Örökségének ápolására ma is működik a Karl May Társaság, amely rendszeresen kiadványokkal, tanulmányokkal jelentkezik, valamint működteti a Mayhoz kapcsolódó múzeumokat, köztük utolsó lakhelyét is. Eredetileg az alapítvány része volt az időközben önállósodott Karl May Kiadó, amely műveit jelenteti meg. 1992 óta között

minden nyáron Karl May-fesztívtív is tartanak, ahol színpadi játékok formájában mutatják be a szerző főbb figuráit, de ehhez látványos bemutatók, vásár, községtalálkozók, előadások és koncertek is kapcsolódnak. May történeteit több német író folytatta is, illetve a stílusában hasonló műveket alkotott, így például megírták már Winnetou May által homályban hagyott gyermekkorának történetét is.

A May-láz újbóli fellángolásához pedig hozzájárultak az 1960-as években készült filmadaptációk, amelyeket nagyrészt az egykori Jugoszláviában forgattak. Ezekben az években összesen 17 nagy költségvetésű, nemzetközi stábbal készült játékfilmet mutattak be, nagyrészt Lex Barker (Old Shatterhand, Kara Ben Nemszi, Dr. Sternau) és Pierre Brice (Winnetou) főszereplésével, bár ezek a könyvekre csak nyomokban hasonlítanak, sokszor csak azok figuráit vették kölcsön. Több, később híressé vált színész (Götz George, Mario Adorf, Terence Hill, Klaus Kinski) első komolyabb filmszerepeit a May-megfilmesítésekben kapta. (Bár ezeket a filmeket az NDK-ban akkoriban nem játszották, hamarosan ott is kitört az indiánláz, és az 1970-es években a keletnémetek is indiánfilmek forgatásába fogtak.) A következő évtizedben pedig televíziós sorozatokban dolgozták fel May egyes műveit és kalandos életét is.

A „magyar May Károly”

May regényei a magyar olvasókat is hamar meghódították. Az első fordítások a 20. század első évtizedeiben készültek el (többségük egyben átdolgozás is), első jelentős fordítói Szabó Károly, Hegedüs Arthur és Mikes Lajos voltak. (Némely korai fordítás persze eléggé elferdítette az eredeti tartalmat: *A fekete musztáng* pl. *A fekete táltos* címen jelent meg, míg a *Winnetou* első kötetének egy korai kiadása pl. *Vörös lovag: Vinnetou (sic!) és Old Shatterhand – egy indus történet* címmel került 1903-ban az olvasók elé.) A két világháború közötti időszakban May csaknem minden útirégényét kiadták magyarul, így nem is csoda, hogy a magyar olvasók a szerzőt kicsit magukénak érezve May Károlyt „magyarították”. A *Winnetou* első három kötetének legteljesebb magyar fordítását Kosáryné Réz Lola készítette el, ellenben a *Winnetou* halála után évtizedekkel játszódó (és 17 évvel a három első kötet után írt) *Winnetous Erben* (Winnetou örökösei) címen is ismert 4. kötet sokáig egyáltalán nem jelent meg magyarul.

A második világháború után May műveit sokáig nem adták ki magyarul sem, csak az 1960-as évek második felében jelentette meg

néhány indiánregényét új fordításban a Móra Könyvkiadó. E változatokról sokat elárul a szöveget magyarra átültető és „az ifjúság számára átdolgozó” Szinnai Tivadar utószava a *Winnetou* 1966-os kiadása végén. „A Karl May Kiadó a regényekben olvasható kaland-sorozatokat újra meg újra átrendezte (Karl May is megtette még életében), helyesbítette a szerző földrajzi, néprajzi tévedéseit, hitelesebbé téve útleírásait, egyszerűval okkal-móddal megpróbálta ezeknek a nagy sikerű törtériknek irodalmiságát is növelni. Így aztán érthető, hogy a különböző nyelvek fordítói ma még nagyobb szabadsággal nyúlnak az eredeti szövegekhez. Így tettünk mi is: anélkül, hogy az eredeti *Winnetou*-regény varázsát megtörtük volna, kurtítottunk, összevontunk benne, ahol kellett. Jogunk volt hozzá, hiszen May soha nem jelent meg Magyarországon másképpen, mint rövidítve. [...] itt is hozzáértő, óvatos kézzel gyomlálgtunk ki mindazt, ami kínos érzéseket kelthet, vagy félreértésekre adhat alkalmat. Eltűntek a német felsőbbrendűség esetén hangoztatásai, a túlzottan vallásos eszmefuttatások, a terjedő párbeszéd, de megmaradt a hamisítatlan mayi romantika: a szép vadászatok, az izgalmas vágások, a nagy indián csatározások, a hegyen-völgyön való üldözések romantikája.” Ez a pár sor valójában annak a finom beismerése, hogy a művek ekkor is megcsontkítva és átírva jelentek meg magyarul. Ha a javítások valóban csak a tárgyi tévedéseket korrigálták volna, az álláspont védhető is lenne, csakhogy lényeges tartalmi kérdéseket is érintenek. Így pl. a fordító teljesen átírta a *Winnetou* haláláról szóló részt: az eredeti szöveg szerint ugyanis a haldokló apacs főnök megtér a keresztény hithez, s utolsó erejével az *Ave Mariát* énekl. Valószínűleg „túlzóan vallásos” jellege miatt nem jelent meg a regény IV. része az újabb kiadásban, hiszen ebben a történetben a vadnyugatra utoljára visszatérő Old Shatterhand (akinek története May radebeuli otthonában kezdődik újra) igyekszik megbocsátani valameny-ni régi ellenfelének és azok utódainak. May keleti témájú regényeit ezekben az években egyáltalán nem adták ki újra.

A rendszerváltás után számos Karl May-történet került a magyar olvasók elé, ám ezek többségében nem új fordítások, hanem többnyire a századelőn készült, gyakran nyelvezetükben is idejétmúlt változatok. Ráadásul több mű nem is a történetek végleges szövege: pl. a magyarul *A szikla-fészek* címen megjelent (és a 90-es években újra kiadott) elbeszélés egy folyóiratban közölt korai változat fordítása, amelyet May még életében átdolgozott, és több más történettel együtt beépített a *Sátán és Iskar-*

iót című könyvébe. Végre megjelenhetett viszont újra néhány keleti tárgyú története magyarul is; más kérdés, hogy csak a régi fordítások átdolgozása révén.

S hogy kellene-e még a mai ifjúságnak a nemes lelkű apacs főnökről és vadnyugat útvésztoi között is a törvényesség és az igazság bajnokaként küzdő barátjáról szóló

történetek? Meglehet, a Harry Potteren és bugyuta romantikus vámpírtörténeteken felnőtt fiatalok fantáziáját már nem mozdíja meg annyira az indián romantika, amennyire szülei és nagyszülei generációjáét. Természetesen May művei nem tartoznak a világirodalom örök érvényű remekei közé, ám az ifjúsági irodalom ma divatos alkotá-

saival szemben aligha kell szégyenkezniük, és sokan első ismereteiket innen szerezhetik meg egy elmúlt korszak világáról. Annyi azonban biztos, ideje volna a csonkítatlan életmű korszerű fordításának, hiszen a főszereplők által képviselt nemes erkölcsök ma is aktuálisak lennének.

Dr. Mayer János

Remekművek, kurzusfilmek, átértelmezések

Könyvismertetés

Az elmúlt években a városunkból származó, magának leginkább talán filmesztétaként nevet szerző Hamar Péter több kötetét is ismertettük lapunkban. A Fehérgyarmaton élő szerző közelmúltban jelent írásai főleg Móricz Zsigmond életéhez szolgáltatott értékes adalékokat. A most nyilvánosság elé kerülő új könyvében (*Móricz Zsigmond művei a filmvásznon*) egyszerre hódolhat két szenvedélyének, hiszen a nagy író műveiből készült filmadaptációkat ismerteti és vizsgálja.

Móricz életének utolsó évtizede egybeesik a magyar hangosfilmgyártás kezdetével, így nem csoda, ha az író maga is érdeklődést mutatott az új típusú médium és szórakozási forma iránt. A könyv első fejezete az író és a film kapcsolatát próbálja bemutatni regényrészletek, Móricz naplója és kortársak visszaemlékezései alapján. Móricz láthatóan nemcsak saját szórakozásának szánta a mozit, hanem a pénzkeresés egyik lehetőségének is, hiszen maga is írt filmforgatókönyvet, és több elemző, elméleti írása is ismert a film hatásával kapcsolatosan. Igaz, írásaiból az is kiderül, hogy a mozit nem annyira a rendezői munka, hanem a színészi játék felől ítélte meg. Életében több saját írásából is készült már filmes feldolgozás (és ennél is többet terveztek), ám Móricznak többször is azzal kellett szembesülnie, hogy a rendezők behódoltak a produceri akaratnak, és nem is nagyon törekedtek az írói szándék érvényre juttatására.

A könyv legnagyobb részében a szerző végigtekint a Móricz filmjeiből készült játékfilmekben, ismerteti azok keletkezéstörténetét (ez helyenként legalább olyan izgalmas, mint a filmek sztorija), majd értő módon elemzi is az egyes alkotásokat. (A televízióra készült produkciókat külön tárgyalja, de a kötet függelékében azok felsorolása is megtalálható.) Előtte a szerző ismerteti a feldolgozás alapjául szolgáló művet és annak legfőbb problematikáját is. Az adaptációkat nem utolsó-

sorban abból a szempontból vizsgálja, mennyiben őrizték meg a film alkotói a Móricz-írások szellemiségét, és mennyiben hódoltak be kordivatnak, a produceri elvárásnak vagy éppen az aktuális politikai kurzusnak. Érdekes ebből a szempontból, hogy az első betiltott magyar játékfilm is Móricz-feldolgozás volt, mégpedig a *Hány óra, Zsuzsi?*, mely egy kevésbé ismert művéből 1930-ban készült. Hogy mi volt a tiltás oka, ma már nem deríthető ki, mert a teljes film már nincs meg, a Móricz-mű cselekménye pedig meglehetősen ártalmatlannak tűnik. (Később a film egyes jeleneteit beépítették a még ugyanabban az évben bemutatott *Nevető Budapest* című alkotásba.)

Móricz életében még négy művéből (*Komor ló, Nem élhetek muzsikaszó nélkül, Légy jó mindhalálig, Betyár*) készült filmes feldolgozás, és bár az író a bemutatójukat már nem érte meg, valamelyest a *Kerek Ferkó* és a *Sári bíró* alkotási folyamatának is részese volt. Tervezték a *Sárarany* megfilmesítését is – ennek forgatókönyvét maga Móricz írta meg –, ám ez a terv végül nem valósulhatott meg. E harmincas-negyvenes években készült alkotásokról elmondható, hogy egyik sem tartozik a magyar filmtörténet klasszikusai közé, bár az osztrák Georg Höllering *Hortobágy* című filmje (a *Komor ló* feldolgozása) sok elismerést kapott az utókortól – csak épp Móricz nem tudott megbékélni vele. Az egyébként Magyarországon ráadásul megcsonkítva bemutatott alkotás az ő szövegéből alig hagyott meg valamit, az általa feltárt társadalmi jelenségeket pedig a főleg etnográfiai szempontokat favorizáló film alig-alig tárgyalja. A *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* és a *Légy jó mindhalálig* első megfilmesítései (mindkét műből két feldolgozás is született) sem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, pedig előbbi forgatókönyvét Móricz írta, igaz, utóbbi ezt a rendező Deésy Alfréd jelentősen „feldúsította”. És bár le-

vezésének tanúsága szerint Móricz nem volt elégedetlen a végeredménnyel, a film megbukott. Ebben valószínűleg éppúgy hibás lehetett az ártírt történet, mint ahogy a szegényes látványvilág – ezen még az ereje teljében lévő Jávor Pál sem tudott segíteni. Az 1936-ban elkészült *Légy jó mindhalálig*-ban Móricz feleségét, Simonyi Máriát és Lili lányát is szerephez akarta juttatni (előbbi Doroghy Violát, utóbbi Bellát játszotta volna), ám néhány próbafelvétel után kiderült, hogy egyikük sem alkalmas a nekik szánt szerepekre. Móricz azonban nemcsak emiatt érezte sértve magát, hanem a többször módosult forgatókönyv számos részlete miatt is. Az 1942 végén bemutatott *Szép csillag* (a *Betyár* filmváltozata) minden kópiája megsemmisült mára, így itt a szerző csak az alkotási folyamatból és a kortárs kritikákból idézhet, bár a megmaradt forgatókönyv alapján lesújtó a véleménye róla. Sok elismerést nem oszt a maga korában egyébként viszonylag sikeres (de Móriczot erősen meghamisító) *Kerek Ferkó*-nak és a *Sári bíró*-nak sem, amely inkább „dráma a filmvásznon”, mintsem hiteles adaptáció, és amely ráadásul nyilvánvaló dramaturgiai ellentmondásokat és (már ebben az időben is) ódivatú filmes megoldásokat tartalmaz.

A második világháború után készült filmek nagy részére politikai elvárások nyomták rá bélyegüket, és csak az ezeknek megfelelő polgár-, paraszt- vagy éppen dzsentriképet lehetett közvetíteni. Ezek az elvárások a kor legkiválóbb rendezőit is súlyos kompromisszumokra kényszerítették, amint azt Hamar Péter a *Forró mezők* (1949), az *Úri muri* (1950) vagy a *Légy jó mindhalálig* újabb megfilmesítése (1960) esetében meggyőzően bizonyítja. Hiába vonultatták fel ezek az alkotások a kor legkiválóbb színészeit, és készítették őket kiváló filmrendezők, a végeredmény mindig felemás lett. A szerző egyébként előszere-ttel idéz a kortárs kritikákból is, és

nemegyszer keményen vitába is száll velük, amikor azok egy-egy alkotást az aktuális politikai szélirányhoz való igazodás jegyében alul- (*Forró mezők*) vagy éppen túlértékelnek (*Úri muri*). Azt is meggyőzően bizonyítja, hogy a politika kívánalmi szerint a régi uralkodó osztályokat (dzsenti, gazdag polgárság) a filmekben mindig antipatikusabb vonásokkal kellett ábrázolni, mint azt Móricz írásaiban tette. E korszak viszonylag jobban sikerült alkotása a szerző szerint Máriássy Félix *Rokonok*-megfilmesítése (1954), amelyet a kortárs kritika viszont ízekre szedett.

Ugyanígy járt – Hamar szerint méltatlanul – a *Nem élhetek muzikaszó nélkül* 1978-ban készült újbóli megfilmesítése is (az első színes Móricz-adaptáció), amelyben ugyan felfedez a kor izlésének tett engedményeket, számos momentumát viszont ötletesnek találja. Remekműnek tartja viszont Ranódy László *Árvácska*-filmjét (1975), amely ugyan sokat elhagyott az irodalmi alapanyagból, de a Móricz-mű

szellemiségéhez mindvégig hű és hiteles maradt. Ehhez kellett a kiváló forgatókönyv (Elek Judit és Ranódy), a hangulatot közvetítő látványvilág (Sára Sándor) és a jól megválasztott szereplők (köztük is főként a Csörét játszó Czinkóczi Zsuzsa) szerencsés találkozása is. Így véleménye szerint itt a klasszikus irodalmi műből egy azzal egyenértékű filmváltozat született. Ennél visszafogottabban értékeli a rendszerváltás után készült egyetlen Móricz-játékfilm, Szabó István *Rokonok*-filmjét. Ez ugyanis talán túlzottan is aktuális akart lenni 2005-ben, és egyszerre kellett igazodnia Móricz regényéhez, a mesterének tekintett Máriássy korábbi filmjéhez és az ezredforduló társadalmi viszonyaihoz. És nyilván más megvilágításba helyezheti a megalkuvó Kopjáss István alakját is, hogy épp a film bemutatója előtt vált ismertté Szabó III/III-as ügynökműltja. Az adaptációval kapcsolatban főképp néhány anakronizmust, illetve a dramaturgia egyes logikátlanságait kritizálja.

A könyv az itt nem említett filmekről is részletes ismertetést és elemzést tartalmaz, mindegyiknek igyekszik feltárni esztétikai értékeit, de művészi korlátait is. Ezen túl mindegyikről részletes filmográfiát is közöl, így a filmtörténet iránt érdeklődőknek is hasznos olvasmánya lehet. A szerző időnként határozott, sarkos véleményével persze nem kell mindig és feltétlenül egyetérteni, az azonban egészen bizonyos, hogy mind a művek, mind a filmfeldolgozások alapos ismeretében alakította ki azt. Könyvének továbbá erénye az is, hogy azok számára is meggyőző érvekkel tud szolgálni, akik a filmek alapjául szolgáló műveket (vagy színpadi változataikat) nem ismerik elég alaposan. Melengetem ajánlom mind a Móriczot, mind a magyar filmeket kedvelő és kritikusan szemlélni képes olvasóközönségnek. (Hamar Péter: *Móricz Zsigmond művei a filvásznon*. Modus hodiernus 3. A nyíregyházi Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület könyvsorozata. Nyíregyháza, 2012. 238 pp. Ára: 2600 Ft)

Dr. Mayer János

Egy ismeretlen bajai filológus: Pettrich László

I. 2007. november 13-án *Fény-sávok 2* címmel képzőművészeti kiállítás nyílt Baján, a Magyarországi Németek Általános Művelődési Központjában. Mint a rendezvény szervezője, mostani divatos kifejezéssel élve „kurátora”, én nyitottam meg a kiállítást. Szokásom, hogy ilyen alkalmakor először a hely szellemét próbálom felidézni, ez alkalommal is igyekeztem találni egy kiindulási pontot. Idézek akkori írásomból: „Bárhon legyen is az ember a világon, csak akkor érinti meg a hely szelleme, ha nyitott szemmel, füllel és szívvel közelít, ha úgy érzi, egy kicsit otthon vagyok itt is, ha rejtezik a lelke mélyén egy kis történet, emlék vagy feltételezett ismeret. Így próbáltam én is előhalászni legalább egy épületet, egy teret, 19 évvel ezelőtti kiállításom emlékeit. Kevés sikerrel. Majd megpillantottam szobám falán egy arcot, egy tekintetet. Mesterem nézett le rám, az a portré, amit 1977-ben rajzoltam róla, 5 évvel halála előtt. És akkor megvilágosodott előttem, mi köt Bajához.”

A kiállítás megnyitóján felolvasott szöveg első felében megemlékeztem bajai születésű mesteremről, Pettrich Lászlóról, a kiváló filológusról, valamint a németajkú népek évszázadokon keresztül nyugatról keletre-délre tartó vándorlásáról, amikor is svábok, bajorok, szászok indultak útnak, utaztak le a Dunán Bácskáig, Bánátig. Kö-

zülük sokan itt, a Közép-Duna lankás partjain, Baján telepedtek le, építették házaikat, beszéltek őseik nyelvét, élték hagyományait. Ebből a népből vétetett a Pettrich és a Pettrich család is.

A jelen lévő Schmidt Antal, a Bajai honpolgár szerkesztője megkért, hogy egy bővebb és részletesebb változatban mutassam be a város eme kevesek által ismert, sokoldalú műveltséggel megáldott szülőltének életútját. Ígéretemet azonban többszöri érdeklődése ellenére sem teljesítettem időben. Hallottam, hogy beteg, de már nem találkozhattam vele. Most, négy év elteltével, amikor már nem szerkesztheti a város lapját, az ő emléke előtt is tisztelegve bocsátom közre Pettrich László rövid életrajzát.

II. Baja város születési anyakönyvének kivonata szerint Pettrich Simon 58 éves lakatos iparos és Pettrich Ilona 38 éves szülők gyermekeként 1927. október 3-án fiú született, aki a római katolikus keresztségben a Ferenc László nevet kapta. A Bajára betelepült vegyes vallású németesség körében valószínűleg gyakoriak voltak a családnevek különböző írásmód szerinti változatai, mint ez jelen esetben is tapasztalható. Az apa, Pettrich Simon szülei (Pettrich János és Weiler Julianna) római katolikus vallásúak, mindketten német származásúak. Az anya, a reformátusnak keresztelt Pettrich Ilona szülei estében azonban vegyes házasságról

beszélhetünk mind vallási, mind nemzeti-ségi szempontból (Pettrich Ferenc római katolikus, Bornemisza Eleonóra református vallású). 1926-ban, a házassági anyakönyvi kivonatban viszont már ő is római katolikusként szerepel.

A Bajai Belvárosi Állami Elemi Népiskola értesítő könyvecskéje szerint Pettrich Ferenc (1947-ig csak a Ferenc nevet használta) mind a négy tanévben a legtöbb tantárgyból kitűnő, 1-2-ből jeles osztályzatot kapott, magaviselete és szorgalma dicséretes. A Ciszterci Rend Bajai III. Béla Gimnáziuma tanulójaként azonban a jó kezdés után (jó és jeles osztályzatok) a negyedik évtől hirtelen színvonalasítás következett, ami összefüggésbe hozható a gyakori betegségei miatti sok hiányzással. Gimnáziumi tanulmányai végére visszatértek a korábbi jó eredmények, és 1947-ben magyar, német, francia és latin nyelvből, valamint további 10 tantárgyból sikeres érettségi vizsgát tett. A Pázmány Péter, (majd Eötvös Lóránd) Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 1947 őszén kezdte meg tanulmányait magyar-filozófia-társadalomtudomány szakon, olyan, a magyar nyelv, irodalom, történelem, esztétika, filozófia, művelődéstörténet egykori legendás tudósai tanítványaként, mint Horváth János, Paizs Dezső, Lőrincze Lajos, Deme László, Szabolcsi Bence, Bóka László, Füst Mi-

18 évesen Baján.

lán, Waldapfel József, Kardos László, Mérei Ferenc, Lukács György, Pogány Ö. Gábor, hogy csak a legismertebbeket említsem. Közülük Bóka Lászlóval került szorosabb, mondhatni, baráti kapcsolatba. Kollégiumi szobatársa a nála két évvel idősebb magyar-francia szakos Mezei Ottó, a néhány évvel ezelőtt elhunyt kiváló művészettörténész, akivel mindvégig gyakran találkozott. Már egyetemi éve alatt is sok nehézséggel kellett megküzdenie, apja 1946-ban meghalt, alkalmi munkákból élő anyja nem tudta anyagilag támogatni, és korábbi betegségei következményeként erősen megromlott hallása. Ennek ellenére 1951-ben jeles eredménnyel vizsgázott.

Ezután következett egy betegségekkel teli esztendő, amikor is pártfogói (elsősorban Bóka László) próbáltak számára elfogadható könyvtárosi állást keresni, mivel egyre romló hallása miatt tanítani nem tudott. 1952 nyarától dolgozott a Pécsi Tudományegyetem könyvtárosaként, ismerkedett a város értelmiségi elitjével, baráti kapcsolatba került a pécsi irodalmi élet – ugyancsak halláskárosult és szintén könyvtárosként tevékenykedő – vezető, szervező alakjával, Várkonyi Nándorral. A könyvtárosi munka különböző területein dolgozott, közben folyamatosan publikált kisebb írásokat különböző pécsi lapokban. Öt év pécsi tartózkodás után Bóka László hívására visszatért Budapestre, és az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen másfél évig dolgozott a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából folytatott Ady-kutatás munkatársaként. Ismét megromlott egészsége, és hazautazott Bajára, ahol jobb híján pénztáros-

ként helyezkedett el egy rövid időre a Bajai Villamosipari Gyárban. 1959 júliusában már a Bajai Tanítóképző Intézet könyvtárosa, amely munkát újra kiújult betegsége miatt egy év múlva kénytelen abbahagyni, és másfél évre betegállományba kerül. Felgyógyulása után erősen megromlott hallása miatt egyre nehezebbé vált számára tanártársaival és a diákokkal való kommunikáció, az intézet vezetőjével egyetértésben új munkahelyet próbált keresni, több éven keresztül, számos ígélet ellenére sikertelenül. Végül ismét Budapestre került, ahol különböző hivatalokban történt tárgyalások és egyeztetések után a Siketek és Nagyothalók Országos Szövetsége apparátusában kap könyvelői állást. Közben folyamatosan építi kapcsolatait és végez alkalmi munkákat különböző kiadóknál és nyomdáknál, mint korrektor. Elhelyezkedik a Franklin Nyomdában, amely munkahelyhez élete végéig hűséges marad. Korrektorként hasznosítja nyelvismeretét, amely a német, francia, angol és orosz mellett a latint és görögöt is magába foglalja. Megnősül, abban a lakásban lakik feleségével és annak korábbi házasságaiból származó fiaival, amelyben valaha Goldziher Ignác orientalista, az arab irodalom és történelem nemzetközi hírnője élt. Néhány év múlva újabb csapás: a tulajdonos kerületi tanács felújíttatja a műemlék épületet, ki kell költözni, és ez egybeesik válásával is.

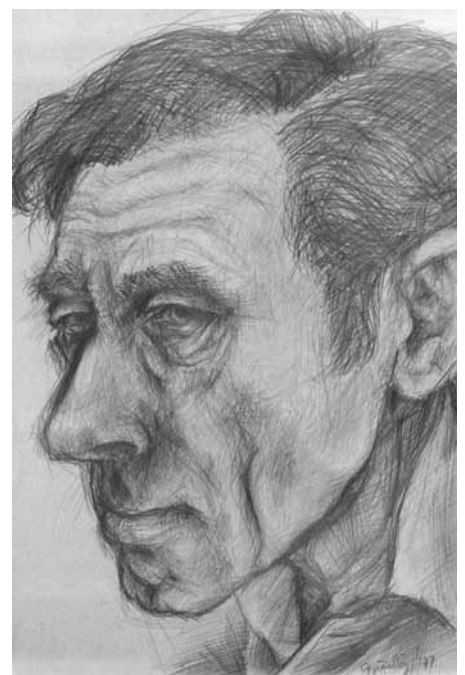
A nagy tudós által is szívott közös levegő azonban nem párolog el nyomtalanul. A kortárs irodalmi, szellemi életbe már nem tud, talán nem is akar beilleszkedni, de figyelemmel kíséri azt. Folyamatosan bővíti könyvtárát, rendszeresen olvassa a kulturális és tudományos lapokat, folyóiratokat, kiállításokra jár. Kiválóan ismeri a kortárs képzőművészetet, beleértve az avantgard irányzatokat is. Számos művésszel, irodalmárral áll levelezésben, országon belül, és határokon túl. Személyében egy jobb sorsra érdemes, kiváló filológus nyert, de sorozatos sorscsapások és a társadalom ellehetetlenítő struktúrája miatt egyben el is veszített a magyar közművelődés. Pettrich László esetében – mert egyetemi éveitől kezdve két keresztneve közül már a Lászlót használta –, a Bajai Ciszterci Gimnázium alapozta meg azt a sokirányú tudást, érdeklődést, nyitottságot, keresztény értékrendet és erkölcsöt, ami élete végéig erőt adott sokat szenvedett vézna testének szinte ereje feletti munkavégzéséhez, testi betegségeivel és süketségével járó hátrányok leküzdéséhez.

III. 1976 nyarán, a különböző művészetek és szellemi irányzatok iránt érdeklődő

25 éves fiatalemberként egy budapesti antikváriumban találkoztam először Pettrich Lászlóval, ahol megszólított ez a furcsa, sovány, valós életkoránál idősebbnek látzó ember. A mester gesztusa volt ez, aki tanítványt választott. Az őt ért számtalan csapás egyike, a rövid ideig tartó házasság után kapott szoba-konyhás „új otthon”, utolsó lakhelye komfortossá tételében segédkeztem. Hoztam-vittem a kiadók, nyomdák és lakása között a korrektúrázni való anyagot, közben hallgattam irodalmi, filozófiai, művészeti előadásait és rengeteget tanultam. Szerencsés lehetek, hogy engem jelölt ki a sors egyetlen tanítványának, és hat éven keresztül kis megszakításokkal naponta hallgathattam őt. Élete, életmódja, szokásai semmilyen szempontból sem mondhatóak polgári értékek szerint általánosnak. Éjszaka dolgozott, nem táplálkozott rendszeresen, a napi több doboz cigarettára és sok pohár kávé, korának ez a helyét nehezen találó, önpusztító, jellemzően értelmiségi életvitel gyorsan érezte negatív hatását az amúgy is gyenge fizikumú

40 évesen Budapesten.

50 évesen Budapesten, Györfly Sándor rajza.

testén. Némely, legtöbbünk számára egyértelmű dolgok, tünetek, események számára távolinak, furcsának tűntek. Rövid ideig tartó kórházi kezelése alatt naplót vezetett, azt olvasva úgy tűnhet, nem akarta elhinni, hogy vele is megtörténhet. 55 éves ekkor.

IV. Pettrich László egyik kedves emléktárgya volt egy ütött-kopott, öreg, Muki nevű játék mackó, amelyet bajai kisgyer-

mekként kapott. Azon kevés tárgyak egyike, amelyet élete végéig megtartott. Halála után könyvtárával együtt én örököltem. Nálam is a ruhásszekrényben lakott, mint valaha önála, majd 2009 Karácsonyán egy általam szeretett bajai ismerősöm lakásába került, több, jóval fiatalabb játék mackó társaságába. Muki tehát visszatért szülővárosába. Pettrich László nem térhetett visz-

za, 1982 decemberében budapesti temetőbe került a hamvait tartalmazó urna. Legyen ez az emlékezés jelképes hazatérése egy meggyötört testű, de töretlen lelkű, nagyszerű szellemmel és tudással megáldott bajai polgárnak, aki haláláig hűséges szeretettel emlékezett szülőföldjére, amelyből vétetett.

Györffy Sándor

Bácskai életrajzi vázlatok

Déri Kálmán

(Bács, 1859. április 24. – München, 1940 körül)

A magyaros életképek alkotójának szülőhelyét egyes művészeti szakmunkák és lexikonok betűcsere folytán tévesen Bécsként tüntetik fel, pedig Déri Kálmán, akárcsak dúsgazdag műgyűjtő bátyja, Déri Frigyes, akinek 50.000 darabból álló és 10 millió aranykoronát meghaladó értékű régészeti, képzőművészeti, numizmatikai, könyv- és kéziratgyűjteményét a róla elnevezett debreceni Déri Múzeumban őrzik, a Mosztonga menti ősi Bács városában, a nevüket Deutschról 1881-ben magyarosító módos zsidó családban született. Mivel a família hamarosan Bajára költözött, a kis Kálmán is ott gyerekeskedett, majd tizenhat évesen Bécsbe került, és beállt inasnak egy nyomdász mellé. A következő esztendőben azonban már a bécsi képzőművészeti akadémián tanult, méghozzá kiváló eredménnyel, négy tanulmányi éve alatt ugyanis hat kitüntetést

kapott, a legtöbbet, mint a vidékünkéről Bécsben tanuló festők bármelyike.

Magyarországon 1880-ban állított ki a Múcsarnok tavaszi tárlatán, s ugyanebben az évben egy egyházfestészeti pályázaton is első díjat nyert, 1884-ben véglegesen Münchenbe költözött, ahol a továbbiakban magyaros életképeket festett. Lyka Károly szerint vásznain magyar parasztmenyecskék, magyar legények láthatók, „amint enyelegnek, féltékenykednek, kacérkodnak a régibb népszínmű értelmében és elrendezésben: gyolcs, gatyá, kulacs, árvalányhaj, ibrik, flaskó, búbos kemence, minden, amit a külföldi közvélemény magyarnak tart. A képeslapok szívesen közölték az ilyen egzotikumokat.”

Úgy is fogalmazhatnánk, hogy Déri Kálmán Bécsben hatszor kitüntetett festői realizmusa Münchenben olcsó modorossággá hígult: „Festményei tetszetősek, kedvesek s

mindenekfölött alkalmasak arra, hogy a szoba díszei legyenek” – olvasható utolsó gyűjteményes kiállításának katalógusában.

Déri Kálmán 1934-ben tizenegy festményét a bátyjáról elnevezett debreceni Déri Múzeumnak adományozta.

A középső fivér, Déri Miksa (Bács, 1845. október 27. – Merano, 1938. március 3.) világviszonylatban is a korszerű elektrotechnika egyik legjelentősebb úttörője volt. A budapesti Ganz Villamossági Gyárban Zipernowsky Károly, Bláthy Ottó és Déri Miksa számtalan találmányt alkotott. A villamossági trió műve a transzformátoros áramelosztó és szállítórendszer, amivel Déri megoldotta a villanyenergia nagyobb távolságokra való gazdaságos szállítását és elosztását, vagyis megteremtette a mai áramszolgáltatás alapját.

(Kalapis Zoltán: *Emlékezünk régiekről*. Zombor, Publikum, 2007.)

Csupor Gyula

(Baja, 1839. november 24.–Zombor, 1900. szeptember 5.)

Manapság se ritka költőfajta, a nagy akarásokkal megvert és kevés tehetséggel megáldott fűzfapoéta egyik jeles megtestesülése volt vidékünkön a bajai szabómeszter fia, Csupor Gyula.

Apja nem kis nehézségek mellett taníttatta ki gyermekét, aki jogi tanulmányainak végétével, 1861-től aljegyző és gimnáziumi irodalomtanár szülővárosában, majd 1864-től, miután megszerezte a jogi doktorátust, főjegyző lett Zomborban. Egy sikertelen házassági kísérletet követően 1872-ben Óbecsére költözött, ahol ügyvédi irodát nyitott. Itteni tartózkodása döntő szerepű irodalmi ténykedésében, ugyanis találkozott az ugyancsak Bajáról származó Szulik József-

fel, a papköltővel, akinek barátsága a prózáról a költészet mezejére terelte érdeklődését, és a helybeli tanítókkal, ügyvédekkel és orvosokkal megalapította a tollforgatók becsei körét. Másfelől azonban szerencsétlenül végződött az óbecsei tartózkodás, ugyanis egy újabb házasságban kellett csalódnia és elhagynia a kikapós menyecskét. Ekkor Németpalánkán telepedett le, és ismét megyei szolgálatba lépett. Itt sem volt maradása, a századvégen visszatért Óbecsére, ahol elindította az Ó-Becsei Közlöny (1896-1899) és a Népbarát (1899) című lapokat. A múlt század legelső évében ismét Zomborba költözött, ahol a megyei közigazgatás egyik főtisztviselői posztját látta el, igaz, csak né-

hány hónapig, mert eltávozott az élők sorából. A *Szomorúfűz hervadt lombja* című nótás búsongó melódiája mellett helyezték örök nyugalomra.

Nevét se lexikon, se regionális irodalomtörténet nem jegyzi, így álljon itt néhány művének címe emlékeztetőül: *Megbukott a mama!*, regény, Zombor, 1868; *Hullámok, vegyes művek*, Óbecse, 1883; *Tíz év után, költemények*, Németpalánka, 1889; *Verőfényes napok, elbeszélések és rajzok*, Németpalánka, 1893; *Felhők, vegyes művek*, Zenta, 1897.

(Kalapis Zoltán: *Emlékezünk régiekről*. Zombor, Publikum, 2007.)

Válogatta: Jász Anikó

Védendő védtelenek: a bütykös hattyú

A magyarországi természetes vizeken az 1980-as évek előtt még ritkának számító bütykös hattyú (*Cygnus olor*) példányszáma az utóbbi évtizedekben látványos növekedésnek indult és napjainkra nagyobb tavainkon már közönségesen előfordul. A hazai fauna reprezentánsának sosem tekintett madár a Kárpát-medencében a 19. században szórványosan volt jelen, akkori fészkeléséről egy biztos adat maradt fenn: 1875-ben Hódmezővásárhely határában költött. A 20. század elejétől csupán átvonuló és telető fajoként tartották nyilván, ugyanakkor néhány helyre betelepítettek egy-egy párt (például fészkel a budapesti Városligeti tavon). Az 1970-es évektől Ausztriából származó félvad bütykös hattyúk költőállománya először a Fertő-tó Magyarországhoz tartozó részén alakult ki, majd a Szigetközben, a későbbiekben, 1980-ban a Kis-Balatonon, két év múlva a Balatonon váltak ismertté fészkelései. A madár sikertörténete tovább folytatódott: az évtized végére már a Dunántúl minden jelentősebb víztestén fészkel, majd az 1990-es évektől a Dunától keletre fekvő országrész meghódításába kezdett. Kalocsa Béla 1995-ös közlése szerint „Télen a Dunán és a holtágakban kóborló 10-60 példányból álló csoportok. Mohácsi-szigetben több helyen fészkel. 15-20 költő pár évente az utolsó 10 évben. Magyarországon ez a faj az utolsó 15 évben erősen terjedt.” (*A Gemenci Tájvédelmi Körzetben és közvetlen környezetében 1927 és 1994 között előfordult madarak listája*. In: Ártér. 1995/1-2. 150. oldal). Napjaink legismertebb fészkelő helyei közül vidékünkre vonatkozóan kettőt említünk: a Homorúd melletti Riha-tó és a Katymár határához tartozó Priszpa-tó (a madarasi sporthorgász egyesület kezeli).

A lúdalakúak (Anseriformes) rendjébe és a récefélék (Anatidae) családjába tartozó bütykös hattyú mintegy 150 centiméteres hosszúságával, nagyjából 240 centiméteres szárnyfesztávolságával és 20-22 kilogrammos testtömegével legnagyobb repülési képes madaraink egyike. Meghatározásakor a többi hattyúfajtól leginkább talán narancsszínű csőrének töve felett kialakuló és a madár elnevezésében hangsúlyosan megjelenő fekete színű bütyök (a gúnáré nagyobb, mint a tojóé) alapján különíthetjük el. További sajátossága, hogy a nyaka enyhén S alakban görbített, az úszó madár farka felfelé mutat.

A hattyúpár tagjai nemcsak egymáshoz hűségesek (monogám faj, párválasztásuk többnyire egész életükre szól), hanem költőterületükhöz is ragaszkodnak (territóriumukat februártól októberig tartják, a területnagyságot elsősorban az élőhely táplálékadottságai határozzák meg). Az erősen territoriális magatartású gúnár a fajtársai mellett főleg a lúdalkatúakat igyekeznek elűzni, de a többi vízmadár sincs tőle biztonságban. Emiatt ezek költései rendszeresen meghiúsulnak, és előbb-utóbb elhagyják a területet. Az ebből származó következmények elsősorban a kisebb méretű és a zártabb szerkezetű területeken okozhatnak természetvédelmi problémákat (a Baja környéki fészkelő helyek ebbe a kategóriába tartoznak). Nagyon ritkán megfigyelhető a madár kolóniában történő költése: ilyenkor csupán az egymástól néhány méterre fekvő fészkeket védi a pár, és a telep tagjai együtt járnak élelem után. A téli hónapokban kezdődő párzasi időszak érdekes látvány: a gúnár és a tojó szoros közelségben egymás mellett szinkronban úszik és mozog, nyakukkal átölelik párjuk nyakát stb. A fészkekalapot a 1,5-2,0 méter átmérőjű, 80 centiméter körüli magasságú nádkupac jelenti, amelyre a környezetben található növényekből (nád, gyékény, káka stb.) közösen készítik a felépítményt. A fehér, de gyakrabban szürkés-kék tojások száma jellemzően 5-7, de esetenként néhányal több is lehet (átlagos méretük 114x74 milliméter). A tojó általában a tojások felének lerakása után kezd a költésbe, a fiókák 34-38 napos kótlási időt követően jönnek a világra. A gúnár mindeközben a fészkek közelében őrködik. A fiókák kikelés és néhány napos fészkekben tartózkodás után szüleikkel territóriumuk felfedezésére és együttes táplálékszerzésre indulnak, nagyjából négy hét múltán válnak képessé önállóan ellátni magukat. Mindennapos eleségüket a környezet vízínövényei jelentik, de a vízben élő kisebb csigákat, rákokat és rovarféléket is felveszik. A család a nyár folyamán együtt marad.

A kifejlett bütykös hattyú fehérré váló tollazata egyben ivarérettségére is utal. Amíg a vadhattyúk fiókáinak pihéi szürkés-szürkésbarnák, addig a többnyire beltenyésztett, az ember által kialakított élőhelyeken élő példányok utódainak már első tollruhájú fehér, emellett a kifejlett madarak lába hússzínű marad (a vadon élőké szürkésfekete lesz).

Szólni kell a Földünk minden részén előforduló madarak komoly odafigyelést követelő megbetegedéséről, a madárinfluenzáról: a H5N1 vírust már több, természetvédelmi szempontból veszélyeztetett fajból is kimutatták. Közülük került néhány évvel ezelőtt a figyelem középpontjába a 2006. február 6-án vidékünkön, Nagybaracska mellett, legyengült állapotban megkerült, majd hamarosan az említett betegségben elpusztult – természetvédelmi szempontból vitatott megítélésű – bütykös hattyú. Az ország teljes területére kiterjedő megfigyelések több fertőzött hattyú és más madárfajok példányainak megtalálásához vezettek. A későbbiekben a betegség továbbterjedését sikerült megakadályozni, emellett jelentős erőfeszítések történtek a probléma leküzdésére. Ugyanakkor a védelmi tevékenység továbbra is fontos, mivel sok madárfaj nagy távolságokat repül be évente és közülük egyesek leginkább az ember közvetlen környezetében találják meg életterüket.

A bütykös hattyúnak két, küllemében hasonló európai rokonát ismerjük. Az Eurázsia legészakibb részein fészkelő, a bütykösnél nagyjából negyedével kisebb méretű kis hattyú (*Cygnus columbianus*) első magyarországi bizonyító példányát 1899-ben Kiskunfélegyháza közelében találták. Hosszú szünet után 1975 végén figyelték meg ismét, ettől kezdve előfordulási adatai megszáporodtak. Az ornitológusok szerint ennek valószínű oka, hogy a 20. század utolsó negyedétől a korábban fő telelőterületnek számító Brit-szigetek helyett az állomány egy része a téli időszakban inkább az európai szárazföldet választja. A bütykös hattyúhoz hasonló méretű, Magyarországon a 17. század közepéig még fészkelő énekes hattyú (*Cygnus cygnus*) a nagy mocsárterületek lecsapolását követően a háborítatlan északra, azaz Eurázsia északi és Grönland déli tájaira húzódott vissza. Emberkerülő viselkedését és bizalmatlanságát népi elnevezése is jelzi: vadhattyú. Testtartása jellegzetes: egyenes, kissé előrenyújtott nyak jellemzi. Meghatározásához fontos tudni, hogy csőre az ornyílások alá terjedően sárga és nincs rajta bütyök. Az énekes hattyút a 20. században az ornitológiai szakirodalom október és április között ritkán megjelenő téli vendégként jellemezte. A hazai természetvédelmi törekvések sikerének (azaz ismét lettek számára megfelelő élőhelyek) könyvelhetők el az 1990-es évektől egyre gyakoribb énekes hattyú megfigyelések, amelyek előrevetítették a visszatelepülés lehetőségét. Az első fiókákat vezető, fész-

kelő párt 2005 nyarán az Ipoly menti mocsarak egyikében fedezték fel. Az említett madarak recens megfigyeléseiről a terepi madarászok internetes honlapján érdemes tájékozódni – www.birding.hu –, ott fotókkal dokumentált adatok találhatóak.

A szólásmondások gyakran ékesen tanúskodnak találó megfigyelésekről, jellemvonások frappáns megfogalmazásáról és bölcs intelmekről-tanácsokról. Közéjük tartoznak a hattyúkkal kapcsolatosak is, a teljesség igénye nélkül adunk közülük közre néhányat. Nem fehér hattyú az, kinek tarka a tolla – azaz csak az az igazán tiszta jellem, akinek minden tette, minden megnyilatkozása kifogástalan, feddhetetlen. Hattyú a ludak között – tartják egy közösség legkiválóbb emberéről. Holló volt azelőtt, most már hattyúvá vált. vagy Holló voltam, hattyúvá lettem – mondják a

megőszült emberre. Vannak olyan mondások, amelyek önmagukért beszélnek: Hiába fürdik a csóka, nem lesz hattyú belőle, továbbá Fehér holló, fekete hattyú az igaz barátság. (Margalits Ede: *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások*. Budapest, 1896. 316. oldal)

A bütykös hattyú népi nevei szelíd hattyú, púposorrú hattyú és néma hattyú (Chernel István: *Magyarország madarai*. Budapest, 1899. II. kötet 137. oldal, ugyanezeket említi Kelemen Attila: *Madaras könyv*. Bukarest, 1978. 127. oldal). Az elnevezések alapját a madár sajátosságai képezik.

A bütykös hattyú jelenlegi helyzete nem indokolja védettségét. Ugyanakkor nálunk előforduló rokonai közül az énekes hattyú és a kis hattyú védettek, mindkettő természetvédelmi értéke 50 000 Ft.

Dr. Nebojszki László

Bütykös hattyú portré

A csapat tagjainak szárnycsapásain jól megfigyelhető a bütykös hattyú röptének mozgatlansorozata. A madár evezőtollai repülés közben jellegzetes füttyülő hangot adnak.

Öffiókás bütykös hattyú család a Priszpa tavon. A kép jobb oldalán látható hím feszültebb magatartásáról a tojóhoz képest merevebb testtartás, a figyelő pozíció és a kissé kiterjesztett másodrendű evezőtollak árulkodnak.

A hosszú nyak előnyt jelent a víz alatti táplálékszerzésben: kisebb mélységnél a mederfenékről is képesek eleséget szedgetni

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számlaszám: 11732033 20030119

Postacím:
6500 Baja, Oltványi Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

**KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.**